

Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği*

Erol ERKAN**

Özet

Bu makalede Türkiye’de sayıları her geçen gün artan Suriyeli sığınmacılarla dini hayat üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerin din algısı, Suriye’deki dini hayat ile Türkiye’de din ve dindarlık yorumu, dini yaşantı arasında bir karşılaştırmaya girilmiştir. Türkiye’deki dini hayat ile onların dini hayatı arasındaki farklılıklar, benzerlikler, göç sonrası ortaya çıkan etkileşim ve göçmenlerin uyum süreci üzerinde sorgulamalar yapılmıştır. Ortak inanca sahip iki farklı toplumun dini hayatlarındaki benzerliklerin, farklılıkların ve iki toplumun uyum sürecinde dinin rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dinin toplumlara göre farklı tezahürlerinin, toplumsal bütünleşmedeki rolünün ve etkisinin görülebilmesi, her iki toplumun daha sağlıklı iletişim ve birbirleri hakkında daha doğru değerlendirme yapabilmeleri açısından makale önem arz etmektedir. Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın verileri Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatlardan, onların mikro-sosyolojik düzeyde yaşadıkları deneyimlerinden elde edilmiştir. Araştırmada, dinin, gerek şekilsel gerekse anlam düzeyinde toplumlara göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, mülteciler, Suriyeli göçmenler, dini hayat, dindarlık

Syrian Immigrants and Religious Life: Adaptation, Encounter, Affinity Gaziantep Example

Abstract

In this article an assessment was made on the religious life of Syrian refugees whose number increases everyday in Turkey. A comparison have been made on religious perceptions of Syrian refugees, religious life and religious perceptions in Turkey and Syria.

* Bu çalışma, daha önce Din Bilimleri Dergisi’nin 2016 Mayıs-Ağustos sayısında yayınlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir.

**Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi, erkanerol27@hotmail.com

Religious life in Turkey in terms of its differences and similarities with their religious life, post migration interactions and refugees' integration processes are questioned. In this study it is aimed to determine similarities and differences of religious life and the role of religion during integration process of two different societies sharing mutual beliefs. The article is important in order to emerge the role and impact of religion for social integration, to observe different interpretations of religion in different societies, and to form a better communication between two societies. Qualitative methodology and interview method are used in this study. In that sense, data of the study came from interviews held with Syrian refugees and their micro-sociological level experiences. It is concluded that religion is differentiated among different societies in terms of meaning and practice.

Keywords: Syria, refugees, Syrian immigrants, religious life, piety

Giriş

2011'de Arap dünyasında başlayan halk hareketleriyle birlikte Suriye'de halk kitlesel gösteriler düzenleyerek Baas rejiminden reform talebinde bulunmaya başladı. Suriye halkı, ülkedeki sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmasını, bireysel hakların genişletilmesini, gelir dağılımında adaletin tesisini ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılmasını istemekteydi. Esed rejimi ise, halkın bu taleplerine karşı, Baas Partisi'nin tekeli sona erdirecek köklü bir reform gerçekleştirmek yerine, yasal çerçevede sınırlı bazı düzenlemeler yaptı ve ülke geneline yayılan geniş halk gösterilerini silahlı kuvvet kullanarak bastırmaya çalıştı.¹ Bu durum Suriye'de Esed rejimi ile muhalefet hareketi arasında iç savaşa neden oldu. İç savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Suriye krizi sadece Suriye ile sınırlı kalmadı, bölgesel ve küresel ölçekte problemlere ve anlaşmazlıklara da neden oldu. Suriye krizi, Türkiye'yi başta sığınmacılar meselesi olmak üzere doğrudan doğru etkiledi. Türkiye'ye milyonlarca Suriyeli sığınmacının girişi yapmasına yol açan kriz, Türk toplumunu ve siyasi otoriteyi ciddi bir sorunla karşı karşıya bıraktı.

Birleşmiş Milletler(BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre, Suriye'deki savaş dolayısıyla 7 milyon 600 bin Suriyeli evlerini terk edip ülke içinde başka bir bölgeye kaçmak zorunda kaldı. Yine BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre savaş yüzünden Suriye'yi terk edenlerin sayısı 4 milyon 185 bini geçti. Suriye vatandaşı iç savaş nedeniyle ülkelerini terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi komşu ülkelere ve hatta Avrupa'ya sığınmış bulunmaktadır. Suriye'nin güneydeki komşusu Lübnan'da 1 milyon 78 bin, Ürdün'de ise 628 binden fazla mülteci bulunuyor. Bu ülkeler içerisinde en fazla sığınmacı barındıran ülke Türkiye'dir.²

---

¹ Atilla Sandıklı, Ali Semin (Hazırlayanlar), *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye (Bilge Adamlar Kurulu Raporu)*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012, s.1.

² <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-multecilerin-sayisi-4-milyon-185-bine-ulasti>, (erişim: 20.03.2016). Ayrıca bakınız: <http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> 409 558 560 icerik

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016 yılının Ocak ayında, Türkiye’de 2 milyon 255 bin 299 kayıtlı Suriyeli bulunduğunu ve bunların 279 bin 574’ünün kamplarda kaldığını, BM verilerine göre, Avrupa ülkelerinde 813 bin 599 Suriyeli olduğunu açıkladı. Yapılan açıklamaya göre, en fazla Suriyeli Şanlıurfa, Hatay, İstanbul ve Gaziantep’te bulunmaktadır.³ Resmi verilere göre 2,5 Milyonun üzerinde Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) koordinasyonu ile sığınmacıların barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, eğitim, haberleşme ve bankacılık gibi insani yardım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. AFAD’ın 14 Mart 2016 tarihinde yaptığı açıklamaya göre Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Kahramanmaraş gibi Türkiye’nin çeşitli illerinde bulunan çadırkent ve konteynerkent gibi barınma merkezlerinde bulunan Suriyeli sığınmacı sayısı 272.013’tür.⁴ Gaziantep’te barınma merkezlerinde bulunan Suriyeli sayısı ise 49.905’tir.⁵ Gaziantep şehri, çadırkent ve konteynerkentlerde barınan Suriyeli sığınmacıların yanı sıra, yüz binlerce Suriyeli mülteci ağırlamaktadır. Şanlıurfa’da 356.390, Hatay’da 341.174 ve İstanbul’da 305.067 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bu illerden sonra 277.905 kişi ile en fazla sığınmacı barındıran il Gaziantep’tir.⁶

5 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de bulunan, sayıları her geçen gün artan Suriyeli sığınmacılar ve 270 binin üzerinde Suriyeli göçmen barındıran Gaziantep şehri bu açıdan dikkat çekmektedir. Suriyeli göçmenler birçok açıdan araştırmacıların ilgi odağı olmaktadır. Suriyeli göçmenlerin dini algı ve yaşayışları, Türkiye’deki dini hayat ile onların dini hayatı arasındaki farklılıklar, benzerlikler, göç sonrası ortaya çıkan etkileşim ve göçmenlerin uyum sürecinde dinin rolü gibi konular da ayrıca merak konusudur.⁷ Bu makalede, bu konular üzerinde sorgulamalarda bulunmaktadır. Araştırma evreni olarak Gaziantep’te bulunan Suriyeli Sünni Müslüman sığınmacılar belirlenmiştir. Çalışmada, Suriyeli mülteciler içinde sünni Müslümanların tercih edilmesinin nedeni, Suriye halkının çoğunluğunu oluşturmalarıdır. Suriye’de savaş öncesi başlıca dinî gruplar şu şekildedir: %74 Sünni, %12 Nusayri, %10 Hıristiyan, %3 Dürzî.⁸ Görüldüğü gibi Suriye halkının çoğunluğunu Sünni Müslümanlar teşkil etmektedirler.

Bu makalede ‘*genel olarak ortak bir dine, İslam dinine mensup her iki halkın dini anlayış ve yaşayışlarında farklılıklar söz konusu mudur?*’, ‘*farklılıklar söz konusu ise hangi hususlarda görülmektedir?*’, ‘*beş yıllık bir süreçte dini yaşayışta bir benzeşme ortaya*

³ <http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Iste-Turkiye-deki-son-kayitli-Suriyeli-sayisi--Ocak-2016-.htm?ArticleID=321871>, (erişim: 20.03.2016)

⁴ <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848>, (erişim: 20.03.2016)

⁵ <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848>, (erişim: 20.03.2016)

⁶ <http://www.sondevir.com/rapor-arastirma/456276/turkiyede-hangi-sehirde-kac-suriyeli-multeci-yasiyor>, (erişim: 20.03.2016)

⁷ Din, “ona inananlarla kutsal arasında kurulan bağ (Günay, 1999: s.70)”, dindarlık “bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesidir (Kurt, 2009: 2)”. Dini hayat ise dinin etkilerinin birey ve toplum üzerindeki yansımalarıdır.

⁸ Birol Akgün, *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Sosyolojik Düşünce Enstitüsü Analiz, Haziran 2012, s.4.

çıkarmakta mıdır?’ ‘farklılıklar iki toplum arasında herhangi bir soruna dönüşmekte midir?’, ‘göçmenlerin dini hayatta karşılaştıkları problemler bulunmakta mıdır?’ şeklindeki sorular cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu makalede, iki farklı kültürün, sahip oldukları ortak inançları ile ilgili anlayış ve yaşayışlarında hangi hususlarda farklılaştığı ve dinin iki toplumun uyum sürecindeki rolü ortaya konulmaya gayret edilmektedir. Makalenin, Suriyeli göçmenlerin dini hayatlarıyla ilgili daha sağlıklı değerlendirmelere katkı sunması beklenmektedir. Böylelikle Suriyeli göçmenler ile daha doğru bir ilişki kurulmasına da yardımcı olabilir. Veriler Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatlara, onların mikro-sosyolojik düzeyde yaşadıkları deneyimlerine dayanmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel yöntem benimsenmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda literatür taraması ve Suriyeli sığınmacılardan 12 kişi ile gerek doğrudan ve gerekse tercüman aracılığıyla 2016 yılının Mart ve Nisan aylarında yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılarak derinlemesine görüşmeler ile veri setleri oluşturulmuş ve elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin tekrarlanması dolayısıyla daha fazla kişi ile görüşülme gerek duyulmamıştır. Dini hayat ile ilgili daha doğru değerlendirmelerde bulunabileceğini düşündüğümüz Gaziantep İlahiyat Fakültesinde okutman olarak görev yapan Suriyeli hocalarla ve yine aynı fakülte de öğrenim görmekte olan Suriyeli öğrencilerle görüşülmüştür. Ayrıca Suriyeli mültecilerin kurdukları dernek yetkilileri ve tesadüfi olarak seçilmiş halktan kimselerle mülakat yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatların yanı sıra Suriyelilerin dini hayatlarını daha yakından gözleme imkânına sahip Türklerle de söyleşiler yapılmıştır.

Resmi verilere göre 2,5 milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların aşması gereken birçok problemle birlikte yeni topluma ve bu toplumunun kültürüne, yaşam biçimine de ayak uydurması gerekmektedir. İki farklı toplumun çatışmadan, uyum içerisinde yaşaması her iki topluluk için de hayati öneme sahiptir. İki toplumun bir arada, ahenk içerisinde yaşayabilmesi Türkiye Devleti ve emniyeti açısından da son derece önemlidir.

A. Teorik Çerçeve

1. Kültür ve Din

Kültür ile ilgili çok çeşitli tanımlarla karşılaşmak mümkün. Örneğin Zygmunt Bauman kültürü *“bir düzen yaratmak ve onu korumak, düzeni bozan ve bu düzen açısından kaos görünen her şeyle mücadele etmek”*⁹ şeklinde tanımlayarak kültürün toplum için düzen temin edici yönüne dikkat çeker. Ayrıca kültür *“varlığımızın yapısını(ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği”* ya da *“bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği(kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri*

* Mülakat formu makalenin sonuna eklenmiştir.

⁹ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s.161.

ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün"¹⁰ şeklinde tanımlanabilmektedir. Johann Gottfried Herder kültürü "grup üyelerini ortak, otantik yaşam tarzlarına sahip ahenkli topluluklar içinde birleştiren"¹¹ bir faktör olarak ele alır. Bu tanımlarda göze çarpan nokta ise kültürün bir topluma, topluluğa ait niteliğidir. Kültürün bu özelliği onu toplumlar arasında ayırt edici bir öge olarak öne çıkarmaktadır.

Kültürün şekillenmesinde toplumun içinde bulunduğu koşullar önemli rol oynar. Ancak kültür sadece maddi yaşam koşullarının sonucu değildir. Kültürün önemli belirleyici unsurlardan biri de manevi unsur yani toplumun inancıdır. Çünkü din hem bireysel hem de toplumsal düzlemde etkilidir. Din bireyin kendi varoluşunu ve içinde bulunduğu evreni anlamlandırmanın ve bireyin iç dünyasında belirli bir teslimiyetin aracı, toplumsal düzlemde ise toplum ilişkilerinin, toplumsal davranışların şekillenmesinde, kurumların ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Dolayısıyla din içinde bulunduğu toplumu etkiler, şekillendirir. Dini sahadaki değişimler kültürün diğer alanlarında da değişime neden olur.¹² Bu bağlamda Max Weber, kapitalist ekonominin doğuşunda dinin rolünü ortaya koyarak dini değerlerin toplumsal yaşamda ve kültürel değişimlerde önemli bir faktör olabildiğini belirtir.¹³

Din farklı şekillerde kendisini ortaya koyar. Teorik boyutunu inançla, pratik yönünü ibadetlerle ve sosyolojik niteliğini ise dini cemaat ile açığa vurur. Bir dinin, bir inancın kendi varlığını devam ettirebilmesi sosyal ilişkiler kurabilmesi ve geliştirebilmesiyle mümkün olabilir¹⁴. Aksi halde o din kendini yok olmaya mahkûm eder. Sosyal ilişkiler kurması ve geliştirmesi yönü itibarıyla din toplum yaşamını etkileyen önemli bir kurumdur.

Dinin toplumda değişik işlevleri bulunmaktadır. Din, bir yandan insanlara içinde buldukları dünyayı özel "gözlük"lerle görmeyi sağlayacak kavramsal perspektif sunarken, diğer yandan toplumsal yapı unsurlarının korunması görevini ifa etmektedir.¹⁵ Din değişik işlev ve boyutlarıyla hem bireyin ve hem de toplumun yaşamında etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Onun toplum üzerindeki etkileri farklı boyut ve düzlemlerde görülmektedir. Bireyin ve toplumun yaşamına yakından bakıldığında özellikle bireyin geçiş dönemlerinin dini inanç ve uygulamalarla çevrili olduğu görülür. Hayatın başlangıcı olan doğum ve sonu olan ölüm bunlar arasında en önemlileridir. Yeni doğan çocuğa verilen isim, ismin

¹⁰ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Ankara 2005, s.100, 101.

¹¹ Watt Waggoner, "Kültür ve Din", çev. Mustafa Arslan, içinde: *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*, der. Peter B. Clarke, Ankara 2012, s. 341.

¹² Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002, s. 86.

¹³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara 2005.

¹⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 54.

¹⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 66.

konulma şekli dinin etkileri altındadır. İsim kültürü olarak nitelenen bu uygulamada din faktörü daha çok öne çıkmaktadır.¹⁶

Önemli geçiş aşamalarında din etkili olabildiği gibi gündelik sıradan hayatımızda da dinin etkileri hissedilebilmektedir. Din gündelik hayatımızda yeme-içme gibi sıradan davranışlarımızdan ekonomik faaliyetlerimize, hangi meslekleri yapıp yapmayacaklarımıza ve hatta siyasi tercihlerimize kadar, çalışma koşullarımızdan zamanı tanzimimize kadar, gündelik konuşma dilimizden edebiyat ve sanatımıza kadar etkili olabilmektedir.

Dinlerin toplum üzerindeki etkileri birçok boyutta görülebilmektedir. Dinler, emir ve yasaklarıyla toplumlarda önemli değişme ve gelişmelere yol açmışlardır. Pek çok kültürel kurum dinin gerektirdiği biçimde yaşayabilme çabasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çabalar, mimari, edebiyat, musiki, şiir ve benzeri sanatları da geliştirmiştir. Hatta bilimin gelişmesinde birçok dini veri bir hipotez görevi ifa etmiştir. Örneğin dini törenlerin belli zamanlarda yapılması gereği takvimi zorunlu kılmış, bu durum gök cisimlerinin gözlemlenmesini teşvik etmiştir.¹⁷

Hangi insan ya da toplum olursa olsun, yeni dini öğretiyle buluştuğunda din ile kültür arasında karşılıklı etkileşim kaçınılmazdır. Din ile kültür bir araya geldiğinde diğer bir ifadeyle din bir kültüre dâhil olduğunda, onu kendi temel değerleri doğrultusunda dönüştürmek ve kendi öğretilerine göre yeniden düzenlemek ve biçimlendirmek ister. Ancak her insan ve toplumun kendine has kültürel bir yapısı olduğu için dinin kültür ile karşılaşmasında insandan insana, toplumdaki topluma farklılıklar doğmaktadır. Dini hayatın bireyden bireye veya toplumdaki topluma farklılaşması dinle ilgili anlama, algılama ve bütünleşmeyle ilgili bir durumdur. Çünkü her insan ya da toplum kendi kültür yapısı doğrultusunda dini anlamaya ve uygulamaya gayret eder. Bu aşamada dinin anlam ve önemini kabullenme de dine bağlılığı etkilemektedir. Din ile toplumun karşılaşmasında bir etkileşim yaşanmaktadır. Bu etkileşim de tek boyutlu ve tek düze bir ilişki olmaktan çok dinin öğretileri ile kültürel yapının özellikleri dâhilinde değişen bir etkileşimdir. Dolayısıyla her toplumun dini hayatı hem kendi içinde farklılıklar göstermekte hem de diğer toplumlara göre farklılıklar arz etmektedir.¹⁸

Din ile kültürün karşılıklı ilişkileri, gündelik hayatta açık olarak görülebilmektedir. Bir taraftan din kültürü etkileyip dönüştürürken, diğer taraftan kültür de, içinden çıkan veya içinde hayat bulan dini değişik şekillerde etkiler. Ancak burada dinin tamamen kültürün bir sonucu olduğu veya aksine kültürü bütünüyle dönüştürdüğü şeklinde yanlış bir anlayışa düşülmemelidir. Kültürün

¹⁶ Vejdî Bilgin, "Din ve Kültür", içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 109.

¹⁷ Mustafa Aydın, *SistematiK Din Sosyolojisi*, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 122.

¹⁸ Ali Akdoğan, "Kültür ve Din", içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 448.

korunmasında, nesilden nesile aktarılmasında, yeni bir biçim kazanmasında din muhafaza edici, meşrûlaştırıcı, değiştirici, yenileyici boyutlarıyla işlevseldir. Kültür de dinin gerek algılanmasında ve yorumlanmasında ve gerekse hem tecrübe edilip davranışlara dökülmesinde ve hem de bir inanç ve anlayış haline gelmesinde, toplumda yaygınlık kazanmasında etkili olmaktadır.¹⁹

Dinin, toplumun sahip olduğu kültürel dokudan etkilenmesi dolayısıyla aynı dinin farklı toplumlara özgü değişik biçimleriyle karşılaşılabilir. Mesela aynı İslam dini için, Emevilerle Abbasiler arasında, kuzey Afrika'nın Müslüman Berberi devletleriyle, Sudan krallığı ve Osmanlı imparatorluğu arasında veya bir yandan günümüz Suriye'si ve Mısır, diğer yandan Afganistan ve Suudi Arabistan krallığı arasında; bu dinin en saf şekliyle gelmiş olduğu ülkeler, devirler ve bir azınlık içerisinde veya karma bir durumda ortaya çıktığı halklar arasında farklılıklar söz konusu olabilmektedir.²⁰

Hiçbir din, ortaya çıktığı zamandaki algı ve tezahürünü sürdüremez. Zamanla sosyo-kültürel koşulların değişmesi neticesinde dinlerin yansımalarında da farklılıklar ortaya çıkar. İslam dini için de benzer durum söz konusudur. İslamiyet'in, içinde doğduğu toplumun sınırlarının dışına taşması sonucu, İran, Afrika, Türk dünyası, Hindistan ve Uzak Doęu'da oluşan dini-kültürel farklılaşmalar, bu durumun İslam dünyasındaki tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Örneğin, İslam'ın Afrika'da yerel kültür ve gelenekler ışığında yeniden yorumlandığı ve bir tür Afrikalılaştığı yorumları yapılmaktadır.²¹ Bu çerçevede kültürün, dinin çeşitli şekillerde algılanmasında ve yorumlanmasında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Bir din içerisinde farklı din yorumlarının, mezheplerin, cemaat ve grupların, fırkaların ortaya çıkmasında kültürün büyük rolü bulunmaktadır. Bu nedenle tarihsel ve sosyo-kültürel bir fenomen olarak İslam dininin çeşitli mezhep, fırka, grup, cemaat ve tarikatlar şeklinde algılanıp yaşanması, İslam dininin, toplumların kültürlerinin etkisine açık yönüne göstermektedir.²² İslam dini içinde farklı anlayış ve yoruma örnek olarak Kerbela merasimleri verilebilir. Kerbela merasimleri Sünni dünyada kutlanmıyorken Şii İslam dünyasında yoğun olarak kutlanabilmektedir. Bir dinin sosyal tezahürleri sadece farklı toplum ve kültürlerde değil aynı toplum içinde farklı yerleşim bölgelerine, meslek alanlarına, ekonomik duruma göre de farklılaşabilmektedir.²³

Dinin, doğduğu veya daha sonradan dâhil olduğu herhangi bir sosyo-kültürel yapıdan bağımsız olduğu söylenemez. Din gerek ortaya çıkışında gerekse de gelişiminde çevresel şartlardan bir şekilde etkilenmektedir. Bugün var olan hiçbir dinin, kurucu peygamberin dönemiyle aynı olduğu iddia edilemez. Çünkü

¹⁹ Ejder Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", Turkish Studies, Volume 11/7 Spring, Ankara 2016, s. 275.

²⁰ Aydın, *Sistemik Din Sosyolojisi*, s. 129.

²¹ Arif Korkmaz, "Göç ve Din", içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 355.

²² Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", s. 277.

²³ Max Weber, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul 2012.

her şeyden önce dinin kutsal metinlerinin ve uygulamalarının her zaman için farklı yorumları söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan ise dinler farklı çevresel şartlara veya problemlere çözümler üretebilmek için bu koşullara bir ölçüde uyum göstermektedirler.²⁴

2. Göç ve Din

Göç, bireyler veya toplumların zorunlu veya gönüllü olarak buldukları alanı terk edip başka bir coğrafi alana taşınmaları, çevre değiştirmeleri eylemidir. Göç ülke sınırları içinde gerçekleşebileceği gibi ülke sınırlarının dışına doğru da gerçekleşebilir. Ayrıca göç kalıcı, uzun veya kısa süreli olabilir.²⁵ Göç ile ilgili dikkat çeken durum, göçün basit bir yer değiştirme eylemi olmayıp sosyo-kültürel bir anlamı içermesi, bireyin ve toplumun hayatında etkilere yol açmasıdır. Göç gerek bireyin ve gerekse de toplumun sosyal dünyalarının değişmesine neden olur.

Göç olgusu her şeyden önce toplumsal bir değişim süreci olarak beraberinde sosyal, ekonomik ve siyasal birtakım sorunlara da yol açmaktadır. Her ne kadar göç eden insanlar daha iyi bir yarın, daha iyi bir yaşam standardına ulaşma arzusunda larsa da çözmeleri gereken birtakım problemler söz konusudur. Aslında göç, göçmenlerin daha önce yaşadıkları yerle ilgili sorunlarına karşı ürettikleri çözümdür. Ancak bu çözüm eylemi göç edilen yerlerde yeni sorunlara neden olmaktadır. Özellikle zorunluluktan kaynaklanan ve toplu olarak gerçekleşen dış göç neticesinde dil, mesken, iş problemleri ortaya çıkmaktadır. İlerleyen süreçte göçmenlerin ayrıca eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, iki farklı toplumun karşılaşmasından doğan kültürel uyum sorununun aşılması gerekmektedir. Bu açıdan göç üzerine dikkatle durulması gereken kendi içinde pek çok sorunu taşıyan bir olgudur.

Göç sadece bir nüfus hareketliliği değildir. Göç aynı zamanda yaşam biçimlerinin, inanç ve uygulamaların yeni yerlere taşınmasıdır. Bu çerçevede her kültür, içinde doğup şekillendiği coğrafi sınırların ötesine geçtiği andan itibaren yeni şartlarla karşılaşır. Önceki yaşam şekli bir yandan yeni koşullar içerisinde sürdürülmeye çalışılırken öte yandan yeni şartlara da uyum sağlaması gerekmektedir. Bu durumda göç sosyal değişimin önemli bir faktörü olarak ortaya çıkar. Göç sürecinde bireyin veya toplumun değişimi kaçınılmazdır.

Göç ile ortaya çıkan toplumsal değişim bir yerde kaçınılmaz bir süreç olarak görülürken diğer taraftan göç ile bireyin kendi kültürünü eleştiri süzgecine tabi tutmasından da kaynaklanabilir. Göç sürecinin sonuçlarından biri olarak kültürel karşılaşmalar, çoğu zaman kültürel eleştiri sürecini de içerir. Çok farklı kültürler, gelenekler, inançlar ve dolayısıyla 'doğru' ve 'yanlış'larla karşılaşılacak birey ve toplulukların, kendi kültürlerine karşı daha eleştirel ve hatta sorgulayıcı bir tavır

---

²⁴ Bilgin, "Din ve Kültür", s. 125.

²⁵ Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

ortaya koymaları ihtimal dışı bir durum değildir. Görece homojen bir toplumda “biz bize” iken eleştirilmeyen pek çok ayrıntı, daha heterojen bir toplumsal ortamda “ele karışınca” dikkat çeker ve hatta belki henüz yeni fark edilir duruma gelmektedir. Ne var ki, bu fark ve dikkat etme süreci, kimi zaman sorgulama sürecine de dönüşebilmekte, buna paralel olarak, geleneksel eğilim ve formlarla zıtlaşma ve çatışma yaşanabilmektedir. Sonuçta ‘eski’ kültür ve inançlar açısından ‘olumlu’ olarak değerlendirilmesi pek de mümkün olmayan bir durum ortaya çıkabilmektedir.²⁶

Göç sürecinde insanların zihniyet ve davranışlarıyla sosyo-kültürel hayatın genelinde değişme ve farklılaşmalar ortaya çıkar. Göçmenin önceki yaşam evreniyle göçtükları yeni yerdeki mevcut kültür arasında bir etkileşim, uyum ve çatışma süreçleri gelişir. Göç, sadece mekânsal anlamda bir nüfus hareketi olmayıp, aynı zamanda yer değiştiren kesimlerin kültürel etkileşimlerini kapsayan bir sosyal harekettir. Göç eden birey veya toplum sadece fiziksel değil, psiko-sosyal ve kültürel dünyalar arasında da bir etkileşim ve geçiş yaşamaktadır. Göç edenler geniş bir kitleyi oluşturduğu zaman, hem göçmenler hem de göç edilen toplumsal çevre bu durumdan karşılıklı olarak etkilenmektedir. Bu çerçevede göçün birey ve toplum hayatından yol açtığı etkileşim dikkat çekmektedir.²⁷ Bu süreçte dikkat çeken bir diğer olgu da dindir. Göç sürecinde göçmenlerin dindarlıklarında değişim yaşanabilmektedir. Ortaya çıkan değişimin yönü olumlu veya olumsuz olarak farklılaşabilmekle birlikte birey veya toplumun temel yapısının korunmasında ve yaşanan gerilimin yatıştırılmasında din önemli bir rol oynayabilmektedir.

Göç ile yeni bir topluma girildiğinde, bu süreçte din, referans kaybına bir cevap olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal bağı korumaktadır. Din, yabancı bir toplumda zor durumda kalan bir etnik kültürün korunmasına dikkat çekmekte ve oluşturduğu cemaat yapısıyla adeta bir dayanışma merkezi konumuna gelmektedir. Böylelikle din, göçmenlerin, yabancı bir dünyada yer edinme ve tutunma çabalarında aidiyet, gelenek ve değerler sistemine bağlı bir kültür adacığı oluşturmaktadır. Göçün parçalayıcı etkilerine maruz kalan kimi göçmen topluluklar, bu dağılımıslığı dinin birleştirici gücüne sarılarak aşmaya gayret ederler.²⁸ Göçmenin daha önce yaşamadığı, karşılaşmadığı güvensizliklerin, belirsizliklerin ve risklerin bertaraf edilmesi, dinin sunduğu alternatif yorumlar ve cemaatleşme imkânlarıyla mümkün hale gelir. Bir güvenlik ve anlam sistemi kaynağı olarak din, göçmenlerin yeni hayatlarında karşılaştıkları güncel sorunlarına karşı birey için kutsal, korunaklı bir alan oluşturur.²⁹ Böylelikle din göç sürecinde göçmenlerin yeni yaşam alanlarında tutunabilme çabalarında önemli bir

²⁶ Korkmaz, “Göç ve Din”, s. 367, 368.

²⁷ Celaleddin Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 298.

²⁸ Korkmaz, “Göç ve Din”, s. 355, 360.

²⁹ Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, s. 305, 306.

referans olarak işlev görür. Dağılmış birey veya topluluğu kendi etrafında bir birlik oluşturmada ekili bir faktör olarak belirir.

Din, göçmen grupların yeni çevrelerde etno-dini kimliklerini yeniden üretmek ve zor, çoğunlukla da tehditkâr bir çevrede var olma çabalarına uyum sağlamak için kullandıkları en önemli kaynaklar arasında yer alır.³⁰ Bununla birlikte göçmen grubun din algılarında ve pratiklerinde birtakım değişimler de gözlemlenir. Dindar göçmenler dini inanç ve uygulamalarını sadece önceki yerleşim yerlerinden yeni bir yere aktarmaz, aynı zamanda bu inanç ve uygulamalar, yeni bir yerde yaşamının bir sonucu olarak mevcut durumdan etkilenerek bir şekilde değişir; böylece, göçmenlerin dini yapıları yerli bir nitelik de kazanır.³¹

Göç olgusu bireyi, kişisel zihniyet, tutum ve davranışlarından, kültürel hayatına kadar çok geniş kapsamlı bir etkileşimle karşı karşıya bırakır. Bu süreçte değişimin etkilerine maruz kalan bir diğer olgu da din algısı ve dindarlıktır. Zira dindarlık kültürel çevrenin değişmesiyle birlikte değişime uğrar. Çünkü dindarlık ve dini yaşayış, toplumsal etkileşime açıktır. Diğer bir ifadeyle din yorumu ve dindarlık, sosyo-kültürel ilişki ve süreçlere bağlı olarak değişkenlik özelliğine sahiptir.³²

Göç ve din/dindarlık süreçleri arasındaki etkileşimin olumlu veya olumsuz yönüyle diğer açıdan niceliği ve niteliği ile ilgili muhtemel seçeneklerin tümünü kapsayan temel gerçeklik, 'değişim' olgusudur. Zira göç olayının hareketli niteliği, çok boyutlu bir değişmeyi de beraberinde getirmesidir. Bu çerçevede göçün, kurumsal dinin ve dindarlığın karakterini ve içeriğini etkilemekte ve 'bir şekilde' değiştirmekte olduğu görülebilmektedir. Din, dindar ve dindarlık, göç sonrası aşamada artık öncesindekinden farklı olarak aynısı değildir; değişmiştir. Göç ile ortaya çıkan bu değişim bazen dindarlıkta bir artışa bazense bir düşüşe neden olabilmektedir. Daha geleneksel bir yaşam evreninden daha seküler bir toplumsal bağlama geçişin, sekülerliğin artışı ve dindarlığın azalmasıyla sonuçlanması kuvvetli bir ihtimaldir.³³

3. Kültürel Uyum ve Çatışma

Toplumsal yaşamın temelinde birlikte yaşama bilinci yatar. İnsanlar ihtiyaçları dolayısıyla bir araya gelmek, topluluk oluşturmak ve toplum olarak yaşamak durumundadır. Toplum, aralarında iletişim ve etkileşimin bulunduğu

³⁰ Fenggang Yang, Helen Rose Ebaugh (2009), "Yeni Göçmen Dinlerindeki Değişimler ve Küresel Etkileri", çev. İhsan Çapcıoğlu içinde: *Din Sosyolojisi (Klasik Ve Çağdaş Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 125.

³¹ Caroline Plüss (2012), "Göç ve Küreselleşen Din", çev. İlkay Şahin, içinde: *Din Sosyolojisi (Yaşadığımız Dünya)*, der. Peter B Clarke, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 305.

³² Çelik, "Göç, Kentleşme ve Din", s. 298, 300.

³³ Korkmaz, "Göç ve Din", 2013.

insan birlikteliğidir. Bu açıdan toplumdaki insanlar birbirine bağımlı ve birbiriyle alakalıdır. Karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim gerek birey gerekse de grup için oldukça önemlidir. İnsanlar ve gruplar birbirleriyle çok sayıda ilişki geliştirebilirler ve geliştirirler. Zira Toplum, sosyal ilişkilerin geniş ve karmaşık bir ağıdır. Etkileşim, bu ağ içinde ortaya çıkar. Toplumsal ilişkileri bireysel ilişkiler olarak düşünebiliriz. Ancak ilişki ve etkileşim gruplar arasında da gerçekleşir. Toplumdaki bu ilişkiler ağını çözümlemek için somut insan ilişkilerinden belli soyutlamaların yapılması gerekmektedir. Soyutlama sonunda kişi ve grupların statü, rol ve süreç gerçeği ile iç içe olduğunu anlarız.³⁴

Bir ilişkiler yumağı olarak resmedebileceğimiz toplumdaki etkileşim formlarından biri de sosyal süreçlerdir. Joseph Fichter, sosyal süreçleri kişilerin oynadığı çok sayıdaki tüm sosyal rolleri kapsayan ve tipleştirilebilir, sosyal etkileşim formları şeklinde açıklar. Ona göre sosyal süreç her zaman iki veya daha çok kişinin arasındaki ve aynı anda paylaşılan davranışları kapsar ve temel sosyal süreçler iş birliği, uyarlanma, özümseme, çatışma, karşıtlık ve rekabettir. Bu davranış tarzları toplumdaki kalıplaşmış ilişkilerdir.³⁵

Fichter, sosyal süreçlerin en genel kategorilerini, iki karşı yönde işleyenlerin oluşturduğunu ifade eder. Bunlar bağlayıcı süreçler ve ayırıcı süreçlerdir. Bağlayıcı süreçler işbirliği, uyarlanma ve benimsemedir. Ayırıcı süreçler ise çatışma, karşıtlık ve rekabettir. Bağlayıcı veya birleştirici süreçler, kendileri dolayısıyla kişilerin bir araya getirildiği ve daha bütünleşmiş kılındığı etkileşim örüntüleridir. Ayırıcı veya birliği bozucu süreçler ise içinde insanların birbirinden uzağa ve daha az birlikteliğe ve dayanışmaya itildiği süreçlerdir. Fichter'e göre bağlayıcı süreçler her zaman hak ve sevgiye ilişkin sosyal erdemleri ifade ederken, ayırıcı süreçler ise her zaman haksızlık ve nefrete ilişkin sosyal kusurların ifadesidir.³⁶

Benzeşme, bir toplumda değişik etnik geçmişlere sahip olan kişilerin, herhangi bir baskı ve zorlama olmadan sanki öteden beri aynı grubun üyeleriymiş gibi ilişki kurmaları ve bunları sürdürmeleri sürecidir. Benzeşme, netice itibarıyla bir kültürleşme olmakla birlikte bu mutlak değildir; zira bazı etnik gruplar, katıldıkları yeni grupta kendi kültürel özelliklerini devam ettirirler.³⁷

Toplumdaki farklılıkların zenginlik olabilmesi ve zenginlik olarak kalabilmesi için, öncelikle farklı fikirler ve kültürel unsurlar, hâkim kültürünün öz değerlerine saygılı olmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, farklılıklar kendini ifade ederek var olurken ve yaşarken, hem de bütün bu farklılıklar ana kültürün öz ve özel değerleriyle bir ahenk ve uyum içerisinde olmak mecburiyetindedir. Çünkü bir toplumun üyelerinin güven içinde yaşayabilmeleri için ortak değerlere her zaman ihtiyaç vardır. Ana kültür ya da hâkim kültür bu ortak değerleri sağlayacak

³⁴ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004, s. 123.

³⁵ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 124, 126.

³⁶ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 127-128.

³⁷ İbrahim Arslanlıoğlu, *Genel Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012, s. 101.

temel referanstır.³⁸ Bu çerçevede bir toplumdaki kurallar o toplumun temel değerlerini yansıtır. Bir toplum içerisinde çatışmadan varlığını devam ettirmek o toplumdaki bu temel değerlerle uyumlu olmayı, kurallara uymayı başka bir ifadeyle normatif bütünleşmeyi zorunlu kılar.

Normatif bütünleşme, bir toplumda yaşayan kişilerin iş ve davranışlarını, o toplumun normlarıyla düzenlemeleridir. Normlar, fikir ve değerler üzerinde anlaşmayı temin eder, çünkü kurallar, bir toplumda kültürün önemli bir kısmını oluştururlar.³⁹ Dolayısıyla toplumsal bütünleşmenin temini, bir yerde insanların herkes için geçerli olan kurallara uymalarını gerekli kılar. Bu durum sosyal sorunların doğmasını önlemektedir. Ancak bütünleşme sadece kurallar çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Ayrıca hiçbir toplumda mutlak anlamda bir bütünleşmeden bahsedilemeyeceği de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Gerek bir toplumun kendi içinde ve gerekse iki farklı toplumun bütünleşme sürecinde kuralların yanı sıra din gibi manevi unsurların da etkisi açıktır. Bu açıdan toplumsal bütünleşmede önemli hususlardan biri de manevi bir bütünleşmedir. Manevi bütünleşmede önemli bir koşul çeşitli bölgelerde yaşayan halkların, bir araya geldikleri zaman, tarih, kültür ve manevi değerler açısından bir millet oluşturduklarının bilincinde olmalarıdır. Bir arada yaşayan insanların, örf, adet gelenekleri, türkü ve oyunları, el sanatları ve hatta dilleri farklılık gösterebilir.⁴⁰ Ancak aralarında hep birlikte bir millet oluşturduklarına dair bir bilinç söz konusu ise manevi bütünleşme gerçekleşir. Manevi bütünleşme toplumsal bütünleşme biçimlerinden en iyisi olduğu gibi toplumsal ahenk için de bir zorunluluktur. Bu hususta özellikle din merkezi bir rol oynar. Zira dinlerin toplum üzerinde, kültür ve medeniyetler üzerinde etkisi ve yeri oldukça önemlidir.

Topluluk bağları, ortak değerler üzerinden kurulan bağlardır. Dolayısıyla toplumda, farklılıktan ziyade yakınlıklar, ortak değerler, birlik ve beraberlikler toplumun varlığı ve devamı açısından çok daha fazla önemlidir. Bir toplumun farklı parçaları, bir bütünün parçası olduklarının bilincinde olmak mecburiyetindedir. Toplum içerisindeki küçük alt gruplar, ondan daha büyük olan, onu kapsayan ve kuşatan, büyük grubun (toplumun) değerlerine ve nihai gayesine uygun düşecek şekilde değer ve amaçlarını düzenlemeleri gerekmektedir. Bu düzenleme ve ahenk olmazsa toplum, bir arada barış içerisinde varlığını sürdürmeyeceği gibi, ulaşılması gerekli görülen amaca da ulaşamaz.⁴¹ Bu çerçevede alt grupların, içinde yer aldıkları daha geniş toplumun kültürlerini ve ayrıca dilini öğrenmeleri gerekmektedir. Aksi durum kendileri için olduğu kadar toplumun geneli için de problemlere yol açar. Sosyal bir kişilik olan bireyin o

³⁸ Mimar Türkkahraman, Hüseyin Tutar, "Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, 2009, s. 11.

³⁹ Arslanlıoğlu, *Genel Sosyoloji*, s. 101.

⁴⁰ Arslanlıoğlu, *Genel Sosyoloji*, s. 101-103.

⁴¹ Türkkahraman, Tutar, "Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi", s. 2.

toplumun kültürünü, kişilere yüklediği sorumlulukları bilmesi, buna uygun davranması ve sağlıklı iletişim kurması sosyal kargaşanın önlenmesi açısından zorunludur.

Araştırmanın Bulguları

I. Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'yi Tercih Nedenleri

Suriyeli göçmenlerle yapılan bir araştırmada kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacılar, Lübnan ve Ürdün'e göre kıyaslandığında Türkiye'deki kamp koşullarının daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Şanlıurfa'nın Harran ve Akçakale ilçelerinde kurulan "konteyner" ve "çadırkentte" kalan 935 sığınmacıyla yapılan anket sonuçları ise Türkiye'ye yerleşme arzusunun sebeplerine projeksiyon tutmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'yi tercih etme sebepleri arasında ilk olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a duyulan güven-sempati (%33,4) gelmektedir. İkinci sırada ise Türkiye'nin sınıra yakın olması (%31,0) gelirken Türkiye halkını kendilerine yakın görme ve akrabalık bağları da geliş belirleyen faktörler arasındadır. Yine Murat Erdoğan tarafından yürütülen *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*⁴² isimli araştırma çerçevesinde Gaziantep, Kilis, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin'de kamp dışında yaşayan 72 Suriyeli ile yapılan görüşmelerde Suriyeliler Türkiye'de bulunmaktan memnuniyetlerini ve bu vesileyle Türkiye halkına şükranlarını ifade etmektedirler.⁴³

Suriyelilerin tüm kamplarındaki eğitim faaliyetlerini ben denetliyordum. Birleşmiş milletler temsilcileri vardı buralarda. Onlar, Türkiye'deki kampların diğerlerine göre beş yıldızlı otele benzediğini söyledi. Bu durum Türkiye'yi daha cazip kılıyor. Hükümetin politikası da ayrıca etkili oldu (Osman, Mohamed).*

Türkiye'nin sınırlarının başlarda tamamen kontrol altında olmamasından kaynaklanıyordu. Ancak bugün Suriyelilerin çoğu resmi olarak kayıt altında (Ahmed, Behzam).

Gerek halk olarak ve gerekse de hükümetin Suriyelilere tanıdıkları kolaylıklar hiçbir ülkede yoktu (Osman, Halid Ahmed, Nahla Mohamed, Abdulaziz).

Elazığ'da, Malatya'da, İstanbul'da, Adana'da konferansa katıldım. 'Suriyeliler Gecesi' diye Suriyelilerin düzenlediği konferanslar bunlar. Hepsi de tıklım tıklım doluydu. İstanbul'da düzenlenen Suriyeliler gecesinde, benim verdiğim konferansta dışarıda

⁴² Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014.

⁴³ Mahmut Kaya, "Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye'de Yaşamak", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Autumn III, 2015, s. 263-279, Ayrıca bakınız: Mehmet Güçer, Sema Karaca, O. Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler*, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, Mayıs 2013.

* Parantez içinde verilen isimler görüşülen kaynak kişilerin isimleridir. Makalenin sonunda kişilerin durumlarını gösteren bir tablo sunulmuştur.

* Verilerle ilgili olarak parantez içinde verilen ilk isim konuşmanın asıl sahibini, diğer isimler ise benzer açıklamalarda bulunduğunu göstermek için verilmiştir.

bile yüzlerce insan bekliyordu. Bu, Türklerin Suriyelilere '*kardeşimiz*' diye muhabbetlerini gösteriyor (Osman).

Suriye ile Türkiye komşu olmanın ötesinde derin bağlılıkları olan ülkelerdir. İki ülke arasında ekonomik ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağlar bulunmaktadır. İki ülkenin vatandaşları arasında akrabalık ilişkileri söz konusudur. Türkiye ile Suriye arasındaki bu ilişkiler ve bağlar Türkiye'yi önemli bir tercih olarak öne çıkardı. Göçmenlerin barınma, güven gibi temel problemlerinin çözümü onların öncelikleri arasında yer alır. Bu açıdan güveli bir liman olarak Türkiye, Suriyeli göçmenler için iyi bir seçenek teşkil etti. Zira gerek Türkiye'deki mevcut hükümetin Suriyeli göçmenlerle ilgili olumlu politikası ve gerekse yerel halkın onlara sıcak ilgisi, onlara yardım eli uzatmaları ve ayrıca göçmenlerin Türkiye'yi Avrupa'ya geçişin bir kapısı olarak görmesi onların Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili oldu.

II. Uyum Sürecinde Dinin Rolü

Göçmenlerin yeni bir yere yerleşmesi onlar için sorunların bittiği anlamına gelmez. Yeni yaşam alanlarında yüzleşmeleri gereken birçok sorun ortaya çıkar. Bu problemlerden biri de yeni topluma ve bu toplumunun kültürüne, yaşam biçimine uyum sağlamalarıdır. İki farklı toplumun uyum içerisinde hayatlarını sürdürebilmesi son derece önemlidir. İki toplum arasında ortak değerlerin, geçmişin ve kültürel benzerliklerin bulunması bu intibak sürecinin daha kolay aşılmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede çoğunluk itibarıyla gerek Türkiye halkının ve gerekse de Suriye halkının Müslüman olması, İslam dininin, iki toplumun uyum sürecinde etkili bir faktör olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır:

Suriyelilerin dindarlıkları özellikle namaz konusunda daha dikkatli olmaları, dine uygun kılık kıyafetleri, örneğin Suriyeli kadınların tesettüre uygun giyinmesi Türklerin bizleri kabul etmesini kolaylaştırdı (Osman, Halid Ahmed, Yasmin).

Şu an Türkiye'de 2 milyon 7 yüz 50 bin Suriyeli var. Suriyelilerin daha çok Türkiye'yi tercih etmelerinin çok nedeni var. Türkler bizlere muhacir nazarıyla bakıyorlardı. Özellikle göçün başladığı ilk yıllarda bu böyleydi (Ahmed, Mohamed, Nahla).

Türkiye'de kendimizi dışlanmış hissetmiyoruz. Özellikle de böyle dindar insanların yanında dışlanmışlık hissetmiyoruz. Ancak dindar olmayan, siyasi görüşleri mevcut hükümetin görüşünden farklı olanların yanında bir dışlanmışlık hissediyoruz (Ahmed, Mohamed, Osman).

Türkiye'ye geldikten sonra Suriyelilerin Türklere karşı bakışları olumlu anlamda değişti. İslam kardeşliği gelişti. Onlar Arap olmayanlara cebebi derlerdi. Şimdi Türkler için "*Müslüman kardeşimiz*" diyorlar (İbrahim, Behzam).

Türkiye'deki Suriyelilerde gözlemlediğim şey şu: Gurbette olmaları dolayısıyla din, onların birbirleriyle olan irtibatlarını, bağlılıklarını arttırıyor. Bunun üzerinden birbirlerine sahip çıkıyorlar ve bir araya geliyorlar. O nedenle vurguları da daima din ve İslam oluyor (İbrahim).

Dindar insanlar bizlere yardım ettiler. Ancak Türklerin yardımseverliği, onların tamamen dindarlığından kaynaklanmıyor. İnsanilikten, kültürlerinden, medeniliklerinden kaynaklanıyor. Bir arkadaşım anlattı. Alkollü içki içen biri, Suriyeli bir dilenciye markete götürmüş ve ona istediği ve ihtiyacı olan her şeyi almış (Nahla).

Göçün, insanlar tarafından deneyimlenen süreçsel bir tarafı vardır. Göç, bir insanın sadece bir ülkeden ayrılıp başka bir ülkeye varması olmadığı gibi geçilen sınırlar da yalnızca bir ülke sınırları değildir. Bir ülkenin terk edilmesi gündelik hayatın, habitusunun da terk edilmesi anlamına gelir. “Somutlaşmış, bedene dönüşmüş” bir toplumsallık olarak habitus kişinin “içinde bulunduğu, doğrudan anlam ve çıkarla dolu olarak algıladığı ev”idir.⁴⁴ Zorunlu göçle insanlar, evlerini terk etmeyi ve içinde doğrudan anlam ve çıkar bulmakta güçlük çektikleri yeni bir kültür evreninde yeni bir ev kurmayı tecrübe ederler. Bu süreç kültürel sınırların geçildiği, ihlal edildiği, genişletildiği, gündelik hayatın yeniden şekillendirildiği bir durum ve sosyal evrenin yeniden kurulması zorunluluğuyla da ilgilidir.⁴⁵ Gündelik hayatın yeniden şekillendiği, evin yeniden inşa edildiği bu süreçte din etkili bir rol oynar. Çünkü din, inananlar için, inşa edilen sosyal gerçekliğin önemli bir dinamiği ve aynı evreni paylaşanları birbirlerine yakınlaştıran ortak bir tecrübedir.

Yukarıdaki ifadeler iki farklı toplumun bütünleşme sürecinde dinin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dinin toplumdaki en önemli işlevlerinden biri toplumsal bütünleşmedir. Toplumun birlik ve beraberliğinin temin edilmesinde din merkezi bir rol oynar. Zira dinlerin toplum üzerinde, kültür ve medeniyetler üzerinde önemli tesirleri söz konusudur. Bu açıdan Suriyeli göçmenlerle Türk halkı arasında uyum sürecinde anlatımlarda da görüldüğü üzere dinin, önemli bir konuma ve etkiye sahip olduğu söylenebilir. Din, iki halk arasında aracı bir kurum vazifesi görerek gerilimi yatıştırdığı gibi, önemli bir anlam ve meşruiyet referansı olarak yerel halkın durumu kabullenmesinde ve yerel halkın göçmenlere gerekli kolaylığı ve yardımı sağlanmalarında etkili olmaktadır. Türkiye'nin değişik illerinde konuyla ilgili yapılan saha araştırmaları da bu sonucu desteklemektedir.⁴⁶

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de karşılaştıkları güvensizliklerin ve risklerin bertaraf edilmesi bakımından dininin önemli bir seçenek sunduğu anlaşılmaktadır. Din, bir güvenlik ve anlam kaynağı olarak göçmenlerin karşılaştıkları yeni şartlarda güvenli bir liman görünümünü vermektedir. Din, Suriyeli göçmen grupların yeni bir çevrede tutunabilme gayretlerinde, bilhassa daha çok güvene ihtiyaç hissettikleri yeni bir ortamda var olma çabaları için atf yaptıkları en önemli bir referans olabilmektedir. Böylelikle gerek göçmenler ve gerekse de yerel halk dinin

⁴⁴ Pierre Bourdieu, L. Wacquant, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 119.

⁴⁵ Hatice Şule Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, *Tesam Akademi Dergisi – Turkish Journal of TESAM Academy*, Temmuz - July 2015, 2 (2), s. 130.

⁴⁶ Hıdır Apak, *Suriyeli Göçmenlerin Uyumu ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Mardin 2014.

birleştirici gücünden yararlanarak yeni toplumsal koşullara uyum sürecini aşmaya çalışmaktadırlar. Suriyeliler dinin sağladığı referansla yeni bir toplumsal çevrede var olma sorununun üstesinde gelmeye gayret etmektedirler.

III. Toplumsal Bütünleşmede Etkili Olan Diğer Faktörler

İhtiyaçlar insanları toplum olarak bir arada yaşamaya zorlar. Bu açıdan insanlar birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle ilişkilidir. Bir araya gelen insanlar arasında iletişim ve etkileşim gerçekleşir. Karşılıklı iletişim ve etkileşim, insanların birbirleriyle uyum sağlamalarını gerekli kılmaktadır. Bağlayıcı ve birleştirici süreçler olarak adlandırılan iş birliği, uyarlanma ve benimseme davranış örüntülerinin toplumu teşkil eden bireyler tarafından sergilenmesi, bu örüntülerin ortaya çıkması için hak ve erdeme dair söylemler son derece önemlidir. Suriyeli göçmenlerle Türk toplumu arasında ilişkide, iki halkın arasında iş birliği ve özümseme davranış kalıplarının ortaya çıktığı, bütünleşme sürecinde kültürel benzeşmenin, normatif ve manevi bütünleşmenin etkili olduğu görülebilmektedir.

a. Ortak Geçmiş

Türk halkı Suriye halkının intibak sürecinde sadece din değil ayrıca ortak geçmişe sahip olmaları, kültürel benzerlikleri de etkili olmaktadır:

Benim dedem Halep'e gitmezmiş, Kilis'e, Antep'e gelirmiş alışverişe. Kültürümüz bir idi. Benim dedemin biri Çanakkale'de şehit düşmüş. Şehitlerin isimlerinin yer aldığı panoda '*Halep'li İsmail*' diye geçiyor. Bir başka dedem de Osmanlı ordusu içinde Musul'da şehit olmuş (Osman).

Suriyelilerle Türkler arasında kültür olarak, düşünce olarak, görüş olarak, yemek, giyim olarak benzerlikler var. Bu sınır bölgeleri birdir. Birbirine çok yakındır (Mohamed, Nahla).

Suriye halkı bu olaylar olmadan önce[2011 öncesi] Suriye'de bir Türk'ü gördüğü zaman sanki çok uzun zamandır bir kardeşini, abisini görmüş gibi karşılıyorlardı. "*a Türki*" deyip sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Çünkü geçmişimiz, halkımız birdi (Osman, Esmâ).

Biz, bir kardeşiz, biriz, farkımız yok, derdimiz yok. Şuanda Suriye'de, Şam'da "*el-etrak*"[Türkler] diye bir bölge var. Türkmenler var, Türkmen dağı var, Türkmenler mahallesi var, Türk mahallesi var. 1993'te Şam'da okuyorken Suriyeli ancak Arapça bilmeyen, yaşlı Türklerle karşılaştım (Osman).

Kültürel birtakım farklılıklara sahip değişik halklar bir araya geldiklerinde, onların, değişik açıdan tarih, kültür ve manevi değerler gibi bir takım ortak özellikleriyle bir millet oluşturduklarının bilincinde olmaları, halkların birlik ve beraberliğinde önemli bir etken olarak ortaya çıkar. Türk halkının ve de Suriyeli göçmenlerin, ortak inançları yanında yine Osmanlı gibi ortak geçmişe ve değere sahip olmaları onların uyumunu kolaylaştıran etkenlerden olduğu anlaşılmaktadır.

I. Dünya savaşı öncesi bu bölgede farklı etnik unsurlar iç içe geçmiş bir halk olarak yaşamlarını sürdürmekteydi. Savaş sonrası yeniden çizilen sınırlar halkları ayırdı. Buna rağmen bu bölgenin insanında ortak bir geçmiş ve tek bir millet oldukları bilinci kendisini hissettirmektedir. Bu durum, göç ile tekrar bir araya gelen iki topluluğun uyumunu olumlu anlamda etkilemektedir.

b. Normatif Bütünleşme

Bir toplumdaki kurallar o toplumun temel değerleriyle ilgilidir. Bir toplum içerisinde uyumlu bir şekilde yaşayabilmek, o toplumdaki bireylerin iş ve davranışlarını, söz konusu toplumdaki temel değerlerle çatışmamayı, o toplumun normlarına, kurallarına uymayı zorunlu kılar. Suriyeli göçmenlerin davranışlarında da bu durum gözlemlenebilmektedir:

Biz hep şöyle diyoruz: *'Biz Türkiye'de misafiriz, insanların huzurunu bozmayalım. Türkiye'nin nizamına, sistemine, düzenine muhafız olalım. Hiç kimseye bir zararımız olmasın. Her toplulukta, sosyal toplantılarımızda, kendi aramızda bunu hep konuşuyoruz. Her ne yapacak olursak olalım, hep bunu düşünüyoruz* (Ahmed, Halid Ahmed, Fatma).

Suriyeli göçmenlerin, Türkiye'de sağlıklı ilişki kurabilmeleri ve yaşayabilmeleri, herkes için geçerli olan kurallara uymalarıyla mümkün olur. Esasında onların da topluma uyum kaygısı taşıdıkları yukarıdaki ifadelerden anlaşılabilir. Çözüm olarak da *'kurallara uymayı'* iyi bir seçenek olarak değerlendirmektedirler. Yukarıdaki açıklamalardan, ayrıca, kurallara uymanın göçmenlerin de çıkarlarına uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Söyleşilerde göçmenler kendi sorumluluklarının farkında olduklarını, kendilerinden beklenene uygun davrandıklarını ifade etmektedirler. Ancak, kurallar uymak, toplumsal bütünleşme için tek başına yeterli faktör değildir. Toplumun birbiriyle kaynaşabilmesi, daha yakın ilişkiler kurabilmesi için, kuralların dışında da, kültürel benzeşme gibi başka etkenlerin devreye girmesi gerekmektedir.

c. Kültürel Benzeşme

Toplum, içinde sürekli etkileşimin sürdüğü insanların birlikteliğidir. Bu açıdan göç ile birlikte göçmenler ile yerel halklar arasında da etkileşimin ve benzeşmesinin ortaya çıkması doğal bir süreçtir. Suriyeli göçmenler, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın, Türk toplumuna uyum sağlayabilmek için, kendi kültürel özelliklerini korumakla birlikte, Türklerin kültürüne de uyum sağlamaktadırlar. Toplumdaki düzenliliğin korunabilmesi bir yerde farklı kültürel unsurların, o toplumdaki hâkim kültürünün öz değerlerine saygılı olmalarıyla ilgilidir. Ancak bu durum, kendi kültürel farklılıklarının yok olması anlamına gelmez. Bu, farklı etnik unsurlar kendi kültürel özellikleri ve farklılıkları ile var olurken, diğer yandan egemen kültürün temel değerleriyle uyum içerisinde olmaları durumudur. Bir

toplumun üyelerinin güven içinde hayatlarını devam ettirebilmesi ortak değerlerle ilgilidir. Temel kültür veya egemen kültür bu ortak değerleri sağlayacak önemli kaynaktır:

Suriyelilerin giyimlerinde değişim oldu. Biz celabiye, uzun elbise giyerdik. Özellikle yaşlılar giyerdi. Türkiye'ye geldikten sonra neredeyse bu kalmadı. Ben babamın Suriye'de takım elbise giydiğini hiç hatırlamıyorum, oysa şimdi babam diyor ki "*ayrı görülmeyelim, uyum sağlayalım*" diye takım elbise giyiyor (Osman, Mohamed, Abdulaziz).

İş hayatımızı Türkler'e göre düzenliyoruz. Onların çalışma şekillerine, koşullarına uyarlıyoruz (Halid Ahmed, Behzam).

Bizim Suriyeli kadınlar genelde tek renk, sade başörtüsü takarlar ve yine genelde siyah giyerler. Türkiyeli bayanlar ise genelde karışık renkli, desenli tercih ediyorlar. Şimdi bakıyorum Suriyeliler de desenli, karışık renkli giymeye başladılar. Ancak son dönemlerde Türk kadınları da Suriyeli kadınlar gibi giyinmeye başladılar (Fatma, Esmâ).

Suriyeli kızlar burunlarına boncuk gibi bir şeyler [huzma'yı kastediyor] takmaya başladılar. Ben Suriye'de hiç rastlamadım. Hiçbir anne o kızı oğluna istemez (Nahla).

Toplumsal etkileşim tek taraflı değildir. Toplumsal ilişki karşılıklı etkileşimi doğurur. Yerel halk, kültürleri ve yaşam biçimiyle göçmenleri etkilerken diğer taraftan da göçmenlerin etkilerine de açık hale gelmektedirler:

Bizde başı örtülü olup dar pantolon giyenler çoktu. Türkiye'ye ilk geldiğim zaman bu tarz kıyafet bence bu kadar çok yaygın değildi. Şimdi Suriyelilerin etkisiyle bu, Türkler arasında da yaygınlaştı (Nahla).

Hiçbir toplumda mutlak anlamda bir bütünleşme gerçekleşemez. İki farklı toplum arasında da tamamen bir bütünleşme durumundan bahsedilmez. Ancak topluluk bağları, ortak değerler üzerinden inşa edilir. Toplumda, farklılıktan öte yakınlıklar, ortak değerler, birlik ve beraberlikler toplumun sürekliliği açısından önemlidir. Bir bütünüün parçası olduklarının bilincinde olmak toplumun tüm unsurları için gereklidir. Toplum içerisindeki küçük alt gruplar, hâkim kültürün değerlerine ve nihai gayesine uygun düşecek şekilde değer ve amaçlarını belirlemeleri gerekmektedir. Toplumsal uyum temin edilmeden, toplum üyelerinin bir arada barış içerisinde yaşamlarını devam ettirmeleri, nihai hedeflerine ulaşmaları mümkün değildir. Farklı toplumsal karşılaşmalarda belirsizlik diğerini yeterince tanımamaktan, birbirlerine ilişkin önyargılardan ve iletişimin temel unsuru dilin bilinmemesinden kaynaklanır. Bu açıdan Suriyeli göçmenler sosyal problemlere yol açmaması için Türkiye halkının kültürlerini ve dilini öğrenmeleri, Türklerin kültürleriyle uyum sağlamları gerekir. Bu çerçevede Suriyeli göçmenlerle yerel halk arasında etkileşimin, kültürel bir benzeşmenin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Göçmelerin yerel halk ile uyumlu olmak adına onların kültürlerine uygun davranmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

d. Uyum Sürecinde Suriyeli Göçmenlerin Problemleri

Zorunlu göçle, sığınmacılar, evlerini, ailelerini, sevdiklerini, gündelik hayat rutinlerini, alışkanlıklarını, anlam ve çıkarla dolu olarak algıladıkları habituslarını terk ederler. Bu bağlamda sığınmacılar, anlam inşa edemedikleri, anlam üretimine dâhil edilmedikleri ya da anlam kurmada zorlandıkları bir alanda var olmaya çalışırlar.⁴⁷ Ancak bu, kolay bir süreç değildir. Çünkü göç toplumsal bir değişim süreci olarak sosyal, ekonomik ve siyasal birtakım sorunlara yol açmaktadır. İki farklı toplumun bir araya gelmesiyle birtakım problemler de beraberinde gelmektedir. Bu açıdan bir araya gelen halkların aşması gereken sosyal, ekonomik ve siyasi problemler bulunmaktadır. Toplulukların aşması gereken problemlerden biri de kültürel uyum sorunudur. Herhangi bir toplum, içinde bulunduğu şartların dışına çıktığı andan itibaren yeni koşullarla karşılaşır. Göçmenler bir yandan daha önceki kültürleriyle yaşama tutunmaya çalışırken diğer yandan yeni koşullara da uyum sağlaması gerekmektedir. Ancak bu gerek bireyde gerekse de toplumda bir gerileme de neden olabilmektedir:

Bizim tatilimiz cuma günleriydi. En güzel, en özel günümüzdü. Şimdi hepimiz bunu çok özleyiyoruz. Çocuklarla o gün eğlenirdik. Namazdan sonra da sosyal hayatımız başlardı. Oysa burada cuma günü hep çalışıyoruz. Tatilin pazar günü olması bizde bir şaşkınlığa neden oldu ve hala da uyum sağlayamadık (Osman, Ahmed, Fehmi).

Dil problemi iki toplumun daha yakın, sıkı ilişki kurmasını engelliyor (Abdulaziz, Osman).

Türkiye’de yaşadığımız ekonomik sorunlar aile problemlerine de yol açtı. Ekonomik nedenlerden dolayı Suriyeliler arasında boşanma oranı arttı (Ahmed).

Suriye’de kendi aramızda daha yakın ilişkilerimiz vardı. Burada ise bireyselleşme arttı. Ekonomik sorunlar, ailenin tüm fertlerinin çalışmak zorunda oluşu toplumsal ilişkimizi olumsuz etkiledi. Bir araya gelemiyoruz (Mohamed, Abdulaziz).

Türkler yardımseverler, ancak iş meselesine gelince durum değişiyor. Suriyelilere iş vermek istemiyorlar (Nahla).

Suriyelilerin gelişi Türkiye’nin iş koşullarını olumsuz etkiledi. Bu da onların göçmenlere bakışını olumsuz etkiliyor (Abdulaziz, Behzam).

Suriyelilerin yaşadıkları sorunlar arasında dil bilmeme, işsizlik, sosyal ve kültürel farklılıklar ve emek sömürüsü bulunmaktadır.⁴⁸ Ayrıca eğitim problemi⁴⁹ ile de birlikte tüm bu sorunlar aidiyetin ve sosyal uyumun sağlanmasındaki önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç ile birlikte iki farklı toplum ve kültür karşı karşıya gelir. Sığınmacılar, onların yaşam biçimleri, yerleşik kültür için tehdit

⁴⁷ Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, s. 162.

⁴⁸ Mithat Arman Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, yıl: 2016, cilt: 21, s. 1012.

⁴⁹ Ahmet Atasoy, Hasan Demir, “Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan’a (Hatay) Etkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 8, sayı: 38, Haziran 2015, s. 457-470.

olarak algılanabilir, güvensizliğe neden olabilir. Böylelikle gündelik hayatta iki topluluğun karşılaşması soruna dönüşebilir. İki toplumun buluşması ekonomik açıdan da problemlere yol açabilir. Bu nedenle göçmenlerle yerel halkın ilişkisi çeşitli gerilimlere gebe dir aslında. Bu gerilim, zaman zaman, yerleşik kültür tarafından göçmenlerin görmezden gelinmesi, onlarla ilişkide sakınılması, etkileşimde direnç gösterilmesi veya onlara karşı olumsuz tepkiler gösterilmesi gibi durumlarla sonuçlanabilir.

Göçmenler kültürel, ekonomik açıdan ve iletişim bakımından çeşitli problemlerle, yerleşik halkın olumsuz tepkileriyle karşılaşabilmektedir. Bununla birlikte göçmenler için yeni çalışma koşulları onların yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Türkiye'yi daha seküler bulduklarını, Türkiye'nin daha zor ekonomik ve çalışma koşullarının olduğunu belirten göçmenlerin yaşam biçimi bu koşullara göre yeniden şekillenmektedir, onlar için gerilimli bir süreç olsa da.

IV. Din Algısında ve Dini Yaşantıda Suriyeliler ile Türkiyeliler arasındaki Benzerlikler/Farklılıklar

a. Dini Hayat Hususunda Benzerlikler/Farklılıklar

Din, toplum hayatını şekillendiren önemli bir olgudur. Din, toplumun kültürel, ekonomik ve siyasal hayatı üzerinde etkili olur. Ancak din ile toplum arasındaki etkileşim tek taraflı değildir. Din, toplumu etkilerken diğer yandan da toplum dinin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve yaşanmasında etkili olabilmektedir. Böylelikle ortak inanca sahip olsalar da, ortak anlayış ve uygulamaları bulunsalar da farklı toplumlarda din, farklı biçimler alabilmektedir. Bu nedenle her toplumun kendine özgü bir dini hayatı ile karşılaşabilmek mümkündür:

1. Dinin Toplumdaki Yeri Bakımından

Dinler bütün toplumlarda benzer şekilde etkiye sahip değillerdir. Dinlerin etki düzeyi toplumdan topluma farklılaşır:

Suriye'de din adamlarının sözleri daha fazla itibar görüyordu. Fakat Türkiye'de bu durum böyle değil. Özellikle alışverişte bunu gözlemleyebiliyoruz. Mesela diyelim ki Suriye'de iki tüccar veya iki sanayici arasında bir husumet yaşandı. Bunların yapacakları ilk iş *"bunu bir hocaya soralım, hoca ne diyorsa, şariat ne diyorsa onu onaylıyoruz"*. Benzer tartışmaları ve durumları ben Türkiye'de yaşadım. Adam diyor ki: *"Bu ticaret, dinin bununla ne alakası var"* (Osman, Mohamed, Abdulaziz).

Dini söylemin toplumdaki etkisi hissediliyordu. İki kişi kavga yapsa, üçüncüsü *"sallu aleyh"* [ona-Hz. Muhammed'e- salât olsun] dese kavgayı bırakırlardı (Fehmi).

Dini etkinlikler, meclisler, manevi ortamlar burada olduğundan daha yaygındı (İbrahim, Mohamed).

İlim talebelerine karşı daha ilgililer, daha çok değer verirler, onlara yardım ederlerdi (İbrahim).

Türklerin davranışlarında, Allah'ın, kendileri hakkında verecekleri hükümden çok, insanların kendileri hakkında ne diyecekleri düşüncesi daha çok belirleyici. Yaşadığım olaylardan biri, ilahiyatçı biri gizli gizli sigara içiyor. '*İlahiyatçı sigara içiyor demesinler*' diye böyle yapıyor (Nahla).

Türkiye'de resmi nikâha daha çok itibar ediyorlar. Bizde ise öncelikli olan ve daha çok itibar edilen ise hoca nikâhıdır. Kadın hakkını dini nikâhla koruyor. Boşanma olsa bile %50 mehri istihkak ediyordu.

Alkol tüketimi Türkiye'de, Suriye'ye göre daha yaygın (Nahla).

Suriyeli göçmenlere göre din, Suriye'de, toplum üzerinde daha etkili olmaktadır. Onlara göre din, Türkiye'de bireylerin gündelik ilişkilerinde daha az etkili ve belirleyicidir.

2. Din Algısı Bakımından

Toplumun içinde bulunduğu koşullar onların din algısını doğrudan etkiler. Dolayısıyla toplumdan topluma aynı dinin farklı yorum ve algısıyla karşılaşabiliriz:

Halk fakirdi ve zengin olacaklarına dair çok bir ümitleri yoktu. O nedenle onlarda daha teslimiyetçi bir din anlayışı bulunuyordu. Kendi durumlarını "Allah'ın takdiri" şeklinde açıklayarak meşrulaştırıyorlardı (Fehmi).

Dillerinin Arapça olması, doğrudan Kur'an'ı ve Hadisleri anlamaları, onlarda Kur'an ve Hadis temelli bir dindarlığın oluşmasına yol açmıştı. Ayrıca din istismarcılarına karşı daha uyanıklardı. Yine dilin etkisi dolayısıyla dini cemaatler, cemaat taassubu Türkiye'de olduğu kadar yaygın değildi. Cemaatlerin otoritesi de Türkiye'de olduğu kadar etkili değildi (Fehmi, Mohamed, Abdulaziz).

Orada hayat daha yavaş akıyor, daha durağan. Ekonomik rekabet, ekonomik anlamda büyüme hedefi toplum yaşamında egemen değil. Bu onların ekonomik faaliyetlerine yansdığı gibi, müşterilerle olan ilişkilerine de yansıyor. İş hayatlarında düzenli değiller. Kendi, işyerlerini istediği zaman açar, istediği zaman kapatırlar. Müşteriye pek ilgi göstermezler. Bu yaşam biçimi onlarda daha teslimiyetçi ve tevekkülcü bir din anlayışına da sebep olmuş (İbrahim).

Suriye'deyken bazı Türk öğrencilerde şunu görüyordum. '*Benim kalbim temiz*' diyorlardı, namaz kılmıyorlardı. Suriye'de ise bu çok azdır. Türkiye'de de şahit oldum. Adam içki içiyor, namaz kılmıyor. Ama "*benim kalbim temiz*" diyor. Suriye'de ise kişi yalan söylese de içki içse de, ticaretinde kötü de olsa genelde namazını kılar. Namazı terk etmez. "*Ben Allah'ın hakkını ödeyeceğim*" der (Osman).

Mezhep taassubu, Şafi-Hanefi ayrımı biz(Türkiye)deki kadar katı değildir. Daha esneklerdir o hususta (Fehmi).

Gerek Türkiye'de gerekse Suriye'de, halkın çoğunluğunda, dindar insanların daha az medeni olduğu şeklinde bir algı var. Çok az kişi, kişinin davranışları üzerinden onun medeniliğiyle ilgili kanaate varıyor (Nahla).

Sanayileşmenin ve kentleşmenin daha ileri olduğu, gerek ülke genelinde ve gerekse kentlerde daha fazla, yoğun nüfusu olan Türkiye, Suriye'ye nispeten farklı bir din algısına sahiptir. Modern yaşam bireyleri daha rasyonel davranmaya zorlarken bununla ilişkili olarak din algısı da farklılaşabilmektedir. Geleneksel yapının daha çok korunabildiği toplumlarda din, daha teslimiyetçi ve tevekkülcü bir anlayışıyla yorumlanırken, modern değerlerin daha egemen olduğu toplumda dinin akılcı bir algısı gelişebilmektedir.

Türkiye'nin yaşadığı modernleşme deneyimi de din üzerinde etkili olarak burada dinin değişik biçimde algılanmasında ve yaşanmasında önemli rol oynamıştır. Modernlik, dine ait olan bir alanda kendine yer edinmek istiyordu. Bu bağlamda akıllı ve bilimi öne çıkarıyordu. Dolayısıyla modernliğin din üzerindeki etkileri sekülerleşme sürecinde net olarak görülebilmektedir.⁵⁰ Sekülerleşme, bilhassa modern sanayi toplumlarında dini inançların, ritüellerin ve kurumların toplumsal önemlerinin zayıfladığı bir süreçtir.⁵¹ Ancak modernleşmenin bütünüyle sekülerleşmeye yol açtığı da söylenemez. Modernleşme, belli alanlarda sekülerleşmeye yol açarken ve hatta bazı coğrafyalarda bu daha fazla görülürken, aynı zamanda sekülerleşme karşıtı birçok güçlü hareketin ortaya çıkmasında da etkin bir faktördür. Aslında modernleşme sürecinin ekonomik ve seküler güçleri, bir yandan dinin toplumsal etkinliğini zayıflatırken, diğer yandan da onu yeniden gündeme getirecek tepkisel içerikleri kendinde taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, sekülerleşme tezi, 'de-sekülerizasyon' olarak da isimlendirilen antitezini de eyleme geçirecek bir diyalektiğin parçası olmaktadır. Bu bakımdan din ve modernlik arasında oldukça yakın, ancak bir o kadar karmaşık bir ilişkinin var olduğu şeklinde bir sonuca varılabilir.⁵²

3. İbadetler Bakımından

Dinlerin tezahür biçimlerinden biri de ibadetlerdir. İbadetler, özü itibarıyla yapılarını korumakla birlikte, şekilsel olarak toplumlara göre farklılaşabilmektedir. Öte yandan bireylerin dindarlık anlayışı onların ibadetlerle ilgili tutumlarında belirleyici olabilmektedir:

Suriye'de [ibadetler bakımından] dört tip dindar vardı: 1) Zahiren ve batınen dindar: Bunlar az idi. 2) Zahiren dindar olanlar: Bunlar ise çoğunluktu. 3) Gayr-i mütedeyyinler: Bunlar %40 civarında idi. Bunların bir kısmı 'kalbim temiz' deyip ibadetleri yerine getirmeyenlerdi. Bir kısmı ise din ile hiç ilgisi olmayanlardı (Abdulaziz).

⁵⁰ M. Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme (Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma)*, Karahan Kitapevi, Adana 2005, s. 17.

⁵¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 645.

⁵² Kirman, *Din ve Sekülerleşme*, s. 18.

Biz namaz kılınca sünnetlere pek dikkat etmiyoruz. Oysa Türkiye’de, Gaziantep’te genelde namazın sünnetlerine, namazın tesbihatına dikkat ediyorlar (Osman).

Ben şimdi herhangi bir kuru yerde, oraya herhangi bir şey sermeden “Allah-u Ekber” deyip namaz kılabilirim. Açıkta bir necasetin olmaması yeterli. Ama Türkler bunu yadırgıyorlar. Sonra ben ayakkabımla da namaz kılabilirim. Kılıyorum da bazen. Türkler “adam ayakkabıyla namaz kılıyor” diye yadırgıyor (Osman, Fehmi, İbrahim).

Pazartesi Perşembe oruçları Suriye’de daha yaygın olarak tutulurdu. Türkiye’de ise bu, neredeyse yoktur (Osman).

Ramazanlar orada çok özel ve canlıdır (İbrahim).

Teravih namazı Türkiye’de daha yaygın ve 20 rekât olarak kılınıyor. Suriye’de 8 rekât kılındıktan sonra neredeyse cami yarı yarıya azalıyor (Mohamed, İbrahim, Osman).

Türkiye’de 3 aylara ve kandil gecelerine daha fazla önem veriyorlar. Namaz kılmayanlar çoğu kimse o gece camiye gidiyor (Mohamed, İbrahim).

Suriye’de kandil gecelerinde sabahlarlar ve camiler tıklım tıklım dolu olur. Ancak Suriye’de, Türkiye’de olduğu gibi “kutlu doğum haftası etkinlikleri” yoktur (Fehmi, Nahla, Osman).

Suriyeliler zekât konusunda Türklere göre daha hassas. Adam der ki “zekâtım ne kadar olursa olsun ben bunu vereceğim” der. Türkiye’de bu hassasiyeti ben görmedim (Osman).

Din, algı ve yaşam boyutu itibarıyla sürekli olarak yeniden yorumlanan, anlamlandırılan ve üretilen bir olgudur. Dinin yorumlanması ve pratiğe aktarılması bireylerin veya toplumların bilgi birikiminden, yaşam tecrübelerinden, geçmişlerinden, eğilimlerinden bağımsız değildir. İçinde buldukları ekonomik, siyasal ve kültürel sosyal gerçeklikler bireylerin ve toplumların din algı ve yorumlarında belirleyici bir faktör olarak öne çıkar. Bu nedenle din algısının ve yaşantısının bireysel ve toplumsal düzlemde, bir toplumun değişik katmanlarında ve hatta bir toplumun değişik tarihsel dönemlerinde de dinin farklı görünüşleriyle karşılaşılabilmektedir.

4. Görsellik ve Şekilsel Bakımdan

Her dini topluluk kendini birtakım sembollerle toplumun diğer üyelerinden ayırıştırırlar. İslamiyet’te de tesettür, sakal, sarık gibi görseller bulunmaktadır. Ancak bu durum, din ve dindarlık algısının bir takım şekle ve sembollere indirgenmesi ve özün yitirilmesi şeklinde bir anlayışa, geleneksel ve şekilsel bir dindarlık yorumuna neden olabilmektedir:

Suriye’de dini kisve, görünüm önemli. Din adamları sakallarıyla, kıyafetleriyle kendilerini fark ettirirler. Bu açıdan şekilsel bir din algısı var ve bu önemli görülüyor. Bayanların peçe ile yüzlerini örtmesi Türkiye’ye göre daha yaygındı. Ancak ahlaki boyut bunun gerisindeydi (Fehmi, İbrahim, Abdulaziz).

Biz(Suriye)de ilahiyat hocalarının, din adalarının hanımları, kız çocukları yüzde yüz kapalı olur. Bu gelenekten değil, bizim inancımızdan kaynaklanıyor. Ancak Türkiye’de benim gördüğüm ilahiyatçı hoca olsun, din adamı olsun veya adam hacı, hoca, namaz kılıyor, onların kızları açık olabiliyor (Mohamed, Nahla, Yasmin, Abdulaziz).

Suriye’de kılık-kıyafet konusu, inancın ötesinde artık örf dönüştürmüş. Bu hususta aile, toplum ve geleneğin baskısı hissediliyor (İbrahim, Abdulaziz, Fehmi).

Suriye’de İbadetler de gelenekselleşmiş. Çocuk-çocuk hep birlikte camiye gitmek, namaz kılmak ibadetten çok geleneksel bir davranış olarak hayatlarında yer edinmiş. Dinin bu görselliğiyle birlikte sosyal ilişkilerde, özellikle ticaretle dini ahlaki göremiyorsunuz (İbrahim).

Suriyeliler namazın sünnetini pek önemsemezler. Ancak görsel, şekilsel sünneti önemserler (Fehmi).

Suriye’de din âlimi başı açık biriyle televizyonda program yapmaz. Dindar olmayanlar bile din âlimlerinin başı açık biriyle program yapmasını tepkiyle karşılar (Abdulaziz).

Suriyeliler ibadetleri yerine getiriyorlar. Ancak muamelatta, ahlakta dindar değillerdi. Baş örtülü ancak ahlaken dindar olmayanlar vardı. Çünkü örtü örf, adet olmuş. Türkiye’de ise tam tersi durum var. Baş açık, namaz kılıyor (Abdulaziz, Nahla).

Suriye’de tesettürlü ve hatta yüzünü bile göstermeyen bayanlar var. Ancak bunlar arasında namaz kılmayanlar olabiliyor (Nahla, Abdulaziz).

Biz(Suriye)de hocanın, dini sohbet yapan birinin kılık kıyafetinin buna uygun olması gerekiyor. Batılı, modern giyimli birinin dini sohbet yapması yadırganır (Nahla).

Bayanlarda dindarlığın en önemli göstergesi tesettür. Dindar biri siyah örtü kullanmalı. Onun örtüsü siyahsa o kişi dindardır algısı var. O nedenle Suriye’de şekilsellik daha ön planda. Türkiye’de ise maneviyata, edebe daha çok önem veriyorlar (Nahla, Yasmin, Esmâ, Fatma).

Türkiye’deki dini hayat ile Suriye’de dini hayat arasında şekilsel bakımdan da farklılıklar bulunmaktadır:

Yapılan dua ve salâvatlarda farklılık var. Okunan salâvatların makamlarında farklılık söz konusu. Mesela Suriye’de bayramlarda tekbirler, salâvatlar daha hızlı, hareketli ve coşkuludur. Bayramın geldiği toplumda hissedilir (Fehmi, Osman).

Suriye’de bazı eski camilerde sürekli olarak ezan topluca koro şeklinde okunur. Ayrıca ezanın sonunda müezzin, mutlaka uzun bir salâvat okur. Şiilere tepki olarak, Şii olmadıklarını belirtmek için bunu yaparlar (Fehmi).

Teravih namazlarında Kur’an’dan daha fazla okunur. Biz(Türkiye)deki gibi namaz sureleri –“elem tera” ve aşâğısı- şeklinde bir mefhum onlarda yoktur (Fehmi, Nahla).

Türkiye’deki İslami tarz daha medeni. Kişi, sadaka verecekse, yardımda bulunacaksa bunu daha medeni usulde yapıyor (Nahla).

Dine karşı, dini yaşayışa karşı bir edep var. Edebe daha bağlular Türkiye’de. Yani dini adetleri yerine getirmede daha büyük bir ta’zim var (Mohamed, Abdulaziz).

Toplumların farklı tarihsel tecrübelerine sahip olması, kendi içerisinde farklı etnik ve mezhepsel unsurlar taşınması kuşkusuz onların dini tecrübelerini etkilemektedir. Örneğin Türkiye’nin yaşadığı Batı tipi modernleşme deneyimi, dinin yeniden yorumlanma sürecinde etkili olmuş, dinin değişik formlarda ve düzeyde yansımalarına yol açmıştır. Toplumun içinde bulunduğu koşullar, yaşadığı sorunlar insanları, dini anlamda ihtiyaç duyduğu pratik çözümler üretmeye sevk etmiş ve bunun neticesinde de dini hayatın farklılaşmasına yol açmıştır.

5. Dinin Gündelik Hayatta Tezahürleri Bakımından

Dinler inanç ve öğretileriyle bireylerin ve toplumların hayatında etkiye sahiptirler. Zira onların yaşam biçimlerini değiştirme iddiasıyla varlık kazanırlar. Ancak dinlerin gündelik hayatta yansımaları benzer biçimde olmamaktadır. Çünkü din ve toplum, din ve kültür karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler.

Suriye’de dernek, vakıf, cemaat merkezleri bu kadar yaygın olmadığı için cami biraz daha hayatın merkezindedir ve herkesindir. Camilerde sesli zikirler rahatça ve yaygın olarak yapılırdı. Camilerin dış avlusuna girilirken ayakkabılar çıkarılırdı. Saatleri bulan hutbeler okunur, hutbelerde mutlaka dışarıya ses verilirdi. Hem Halep’te hem de Şam’da ben gördüm, âdettendir bu... Teravih namazlarında Camilerde meyan şerbeti yaygın olarak ikram edilirdi (Fehmi).

Dini nikâhu kıyan imam ayrıca, eşlere, gayr-i resmi bir belgeye de imza attırır. Şer’i mahkemelerde geçerlidir bu belge (Fehmi).

Evlilik hususunda aileler anlaştıktan sonra, böyle belli kişilerle tekrar kız evine gidilir ve genelde bir hoca da götürürler ki hoca orada konuşsun ve kendi aralarında konuşmadıkları bir şeyler varsa o da konuşulsun diye (Osman).

Kız istemede soy da etkili. Dindar aileler dindar aileleri tercih ediyorlar (Nahla).

Bayanlarla erkeklerin bir araya gelerek eğlendikleri düğünler göremezsiniz. Düğünlerde bayanların yanına 6 yaşından büyük erkek çocukları koymazlar. Kimenin izni olmadan oradan görüntü de alınamaz. Çünkü bayanlar düğünlerde kılık-kıyafet açısından çok daha rahatlar (Fehmi, İbrahim, Nahla).

Haremlik selamlık ilişkisine Türkiye’ye göre daha dikkat ederler. Kadın erkek ilişkilerinde biraz daha katı mesafelidirler (Fehmi, İbrahim, Nahla, Mohamed, Abdulaziz, Yasmin).

Bebek doğduğunda daha hiçbir şey yedirilmeden, içirilmeden, bir âlime götürürler. O zat bir hurma alır, emer ve sonrada o hurmayı bebeğe emdirir. Aslında bu sünnettir ve buna da “tahnik” denir. Suriye’de yaygındır bu. Ayrıca erkek çocuklar doğdukları ilk bir ay içinde mutlaka sünnet ettirilir (Fehmi).

Taziye orada 3 gündür. 3 günden sonra taziyeye gidilmez (İbrahim).

Ben Türkiye’de hocaya para verip hatim indirildiğine şahit oldum. Bizde, taziye yerinde, herkes kendisi Kur’an’dan bir cüz okuyarak ölünün arkasından hatim indirilir. Bizde taziyelerde daha çok sohbetler yapılır. Türkiye’de ise daha çok Kur’an okunuyor. Bizde ölünün arkasından tevhit okuma geleneğine hiç rastlamadım (Osman, Nahla).

Bizde(Türkiye’de) sadece medeni hukuka göre mahkemeler var. Orada şer’i mahkemeler var. Şer’i mahkemeler bireysel, ailesel meselelere bakarlar (İbrahim).

Suriyelilerin evlerinde misafir bayanlar için etek ve başörtüsünden oluşan, beyaz renkli, namaza özel kıyafet bulunur. Türkiye’de namaz için bu şekilde özel bir kıyafet yok (Nahla, Esma, Fatma).

Hristiyanlarla Müslümanlar arasında sıkı bir ilişki vardı. Kilise daha çoktu. Hristiyanların kutlamalarına katılırlardı. Hristiyan din adamları rahat bir şekilde camilerde konuşmalar yaparlardı. Ben Şam’daki “Ebu Nur” camiinde çok kez şahit oldum (Fehmi).

Muharremde Aşure tatlısı dağıtılmasını burada gördüm (Osman).

Şehirlerde pek köpeğe rastlayamazsınız, örneğin Şam’da hiç köpek göremezsiniz. Şafii mezhebinde köpeğin necis kabul edilmesinden kaynaklanıyor bu (Fehmi).

Bizde de ekmek çöpe atılmaz. Yerde görsek kaldırıp kenara koyarız. Hatta bir ara Suriye’de ekmek kutsal mı şeklinde ciddi tartışıldı (Osman, Halid Ahmed, Behzam).

Güvercini burada haram diye genelde yemiyorlar. Biz Suriye’de yeriz. Burada yenilmeyip de orada yenilenlerden biri de tilkidir (Osman). Suriye’de Tavşan yemezler (Mohamed).

Yukarıdaki ifadeler Suriye toplumu ile Türkiye toplumu arasında din algısının ve onun yaşam biçiminin farklılığını ortaya koymaktadır. Din, bütün insan ve toplumlarda benzer algıya yol açmaz. Bireyin ve toplumun zihniyeti, eğitim durumu, geçmişi, kültürü bireyin ve toplumun din algısında belirleyici olmaktadır. Bu açıdan gerek bireysel düzeyde ve gerekse de toplumsal düzeyde din, farklı etkilere ve görünümlere sahiptir. Bu durumu Türkiye halkı ile Suriye halkların arasında da görebilmek mümkündür. Dolayısıyla bireyin din ve dindarlık algısı toplumsal koşullardan bağımsız olarak gelişmemektedir. Din ve kültür karşılıklı birbirlerini etkileyen olgulardır. Bu nedenle dinlerin toplumdan topluma farklı biçimleriyle karşılaşılabilir.

Gündelik hayatta dinin etkisi bakımından Suriyeliler ile yerel halk arasında din algısı ve yaşayışı ile ilgili birtakım farklılıklar söz konusu olmakla birlikte ortak birtakım uygulamalar da görmek mümkündür:

Zemzem suyunu bizde de ayakta içenler bulunmaktadır. Ona hürmeten. Ancak oturarak içmek daha yaygın (Osman, Nahla).

Umre veya Hac’dan sonra akrabalar mutlaka hediye ile gitmelidirler. Onlar da hediye verirler ve o duruma özel tatlı ikram ederler. Ayrıca Hac evinde mutlaka evlerin tavanlarına hac dekoru ve süslemeler yaparlar. Hac’dan geldikten sonra 5-10 gün sonra yemek daveti verirler (Nahla, Osman).

Suriyeli göçmen grubun din algılarında ve pratiklerinde zamanla bir takım değişimler de ortaya çıkabilmektedir. Kültürel çevrenin değişmesi din algısı ve dini pratiklerde de değişmelere yol açabilir. Zira din algısı ve dindarlık sosyo-kültürel etkileşime açıktır. Dolayısıyla göç bireyi, bireysel zihniyet, tutum ve davranışlarından, kültürel hayatına kadar çok geniş kapsamlı bir etkileşime açık hale getirir:

Suriye’de genellikle taziye yemeklerinin sonunda yapılan dualardan sonra Fatiha okunur. Her yemek duası sonrası Fatiha verilmez. Ancak şimdi Türkiye’de yemeklerden sonra biz de artık Fatiha veriyoruz (Mohamed, Abdulaziz, Osman).

Burada cemaat sünnet namazından hemen sonra kamet getirip farza duruyor. Bizde ise sünnet namazından sonra Fatiha ve salâvat getirilir. Türkiyelilerin yaptıklarının sünnete daha uygun olduğunu anladım (Osman).

Suriyelilerin mescitlerine gidiyorum. Önceleri onlar sadece farz namazını kılar, müezzinle birlikte tesbihat yapmazlardı. Şimdi ise, onlar da bizim gibi müezzinle birlikte tesbihat yapıyorlar (İbrahim).

Namazın sünnetlerine ve teravîh namazına daha fazla önem vermeye başladım (Halid Ahmed).

Dindar göçmenler dini inanç ve uygulamalarını sadece önceki yerleşim yerlerinden yeni bir yere taşımaz. Göçmenlerin mevcut inanç ve uygulamaları, yeni bir yerde yaşamının bir neticesi olarak mevcut durumdan etkilenecek şekilde değişir. Bu süreçte, göçmenlerin dini davranışlarında yerli unsurlar da görülebilir. Ancak değişim tek taraflı değildir. Yerel halk da göçmelerin dini tutum ve davranışlarından etkilenebilir:

Suriye’de Şafii mezhebi daha yaygın. O nedenle camide imam Fatiha suresini okuduktan sonra topluca ve biraz daha yüksek sesle “âmin” denir. Antep’te, halkı geneli Hanefi olduğu için böyle yapılmıyordu. Şimdi Suriyelilerin etkisiyle bazı camilerde onların da topluca ve sesli olarak “âmin” dediklerini görüyorum (Ahmed).

Bizde de teravîh namazı camilerde 20 rekât kılınır. Ancak 8 rekâttan sonra kalkanlar çok olurdu. Şimdi burada Türkler bize bakarak onlar da 8 rekâttan sonra camiden çıkıyorlar. Onlarda da yaygınlaşıyor (Mohamed, Osman).

Göç ile insanlar kendi yaşam biçimlerini de başka bir yere taşırlar. Göçmenlerin kültürü ile oradaki mevcut kültür arasında etkileşim kaçınılmazdır. Karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler. Bu açıdan gerek göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında ve gerekse yerel halkın dini tutum ve davranışlarında etkileşimlerin, değişimlerin ve benzeşmelerin ortaya çıkması beklenen bir durumdur.

b. Göç Sonrası Suriyelilerin Dini Tutum ve Davranışlarında Değişim

Kültürel karşılaşmalar kültür değişiminde etkili faktörler arasında sayılır. Bu süreçte dini tutum ve davranışlarda da değişimler görülebilmektedir.⁵³ Bu açıdan yeni ve farklı koşullarla karşılaşan göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında değişmelerin olması mümkündür. Göçmenler artık farklı, yabancı bir dünya ile karşı karşıyadırlar. Yeni koşullar göçmenlerin hayatlarının yeniden şekillenmesinde etkili olacaktır. Bu perspektifte yeni koşullar içerisine dâhil olan göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında da olumlu veya olumsuz değişimler yaşanabilmektedir. Her ne kadar Suriyeli göçmeler Türkiye gibi Müslüman bir ülkeye göç ediyorlarsa da oradaki sanayileşme, kentleşme, kalabalık nüfus durumu, akraba ve komşu gibi yakın çevresinin değişmesi ve bilmedikleri, anlamadıkları dil ile karşılaşmaları onların dini yaşantısı üzerinde etkili olacaktır. Zira din algısı ve yorumu, dindarlık sosyo-kültürel etkilere açık ve buna bağlı olarak değişime maruz kalabilmektedir:

Suriyelilerin dindarlıklarında değişim oldu. Ancak bu şehirlere göre değişiyor. Yani çevre belirliyor, çevreye göre değişiyor. Mesela Konya halkı diğer illere göre daha dindar olduğu için Suriyeliler de onlardan etkilenecek daha dindar oluyorlar. Ancak İstanbul gibi bir yerde Suriyelilerin dindarlıkları daha az (Osman).

Dil sorunu Suriyelilerin dindarlıklarını olumsuz etkiledi. Camiyle bağları zayıfladı. Çünkü yapılan sohbeti anlamıyorlar. Sadece namazı kılıp çıkıyor (Ahmed, Mohamed, Abdulaziz).

Suriye’de insanlar bir şekilde dini sohbetlere katılıyorlardı, din dersi alıyorlardı. Cuma günü gibi mesela Sosyal hayat buna göre düzenlenmişti. Burada bu koştur. Dini sohbetlere katılmıyorlar. Gerçi bazıları burada dini gruplara gidiyorlar. Bazıları Türk cemaatlerine yaklaştılar. Kendilerine yakın gördükleri, Suriyeli hocaların olduğu cemaatlerle ilişki kurdular. Ancak onlardan hariç böyle etkin, etkili bir dini cemaat oluşmadı. Suriyeliler şimdi yeni yeni dini gruplar oluşturmaya başlıyorlar. Bu da onların dindarlıklarını etkiledi (Osman).

Bir sosyal ilişki ağını kurmak veya var olan bir ağa dâhil olmak ve bu ağı devam ettirmek, göçmenlere sosyal sermaye sağlar. Göçmenler, “bir kültürel gruba, ilişki ağına veya sosyal bir yapıya üyelikleri sayesinde sınırlı kaynaklara ulaşabilme kapasiteleri”ni,⁵⁴ yani sosyal sermayelerini ülkelerinden ayrılırken geride bırakmak zorunda kalırlar. Göçmenler için bu durum, gündelik hayatın önemli belirleyicilerinden olan aitlikleri ve bu aitlikler sayesinde “sınırlı kaynakları, ihtiyaç durumunda seferber edebilme yeteneğini”⁵⁵ geride bırakmaları anlamını da taşır. Sığınmacıların, dâhil oldukları yeni kültürde gündelik hayatlarını yeniden kurabilmeleri için sosyal sermayelerini de yeniden üretmeleri gerekir.⁵⁶

⁵³ Turhan, *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, s. 84-88.

⁵⁴ Alejandro Portes, “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, In the *Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*, edited by Alejandro Portes, Russel Sage Foundation, New York 1995, s. 12.

⁵⁵ Portes, “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, s. 12.

⁵⁶ Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, s. 155.

Göçmenlerin var olan dini gruplara dâhil olması veya yeni bir dini cemaat teşkil etmesi bu çerçevede de okunabilir. Ancak manevi, ahlaki yapıyı muhafaza gayesi de önemli bir faktör olarak belirmektedir.

Caminin etkisi Suriyeliler üzerinde azalınca onların dindarlıkları bundan olumsuz etkilendi. Ancak cemaatlere devam eden gençler daha fazla dindarlaştı (Ahmed).

Türkiye’de dinin etkisi Suriyeliler üzerinde zayıfladı. Geçen ramazanda oruç tutmayan Suriyelilerin sayıları tutanlardan daha fazlaydı. Gençler arasında Namazı terkedenler de fazlalaştı (Halid Ahmed, Mohamed).

Suriyeli kızlarda dinin etkisi zayıfladı. Başlarını örtüyorlar ama dar elbise giyiyorlar, kot pantolon giyiyorlar. Akrabalığın etkisi burada hissedilmiyor. Türkiye daha serbest bir ülke, ortam daha müsait (Esmâ).

Suriyeliler Suriye’deyken cemaat ile namaza daha çok dikkat ediyorlardı. Burada bu da zayıfladı (Osman).

Suriyelilerin Türkiye’de dindarlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini düşünüyorum. Kılık kıyafette daha rahat, açık kıyafet tercih ediyorlar. Suriyeli kızlar erkeklerle tokalaşmaya başladılar (Nahla).

Türkiye’de kadın erkek ilişkileri daha rahat. Ancak Türkiye’deki Suriyelilerde bu değişmeye başladı. Onlar da karşı cinsle daha rahat diyalog kurabiliyorlar. Aileler kadın erkek birlikte oturabiliyorlar (Esmâ, Fatma).

Sekülerleşme, özgür ortam Suriyelileri olumsuz etkiledi. İlim ile de meşgul olmuyorlar, dünyevi meşguliyet arttı (Mohamed, Abdulaziz).

Buradaki ifadelere bakıldığında Suriyelilerin dâhil olduğu yeni ortam onların dindarlıklarını olumsuz olarak etkilemiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Cemaatsel bağların zayıflaması, çalışma koşullarının değişmesi, yeni kültürel çevre, dilden kaynaklanan iletişim probleminin bunda önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ancak ‘dindarlığın’ olumsuz etkilendiği şeklindeki bir yaklaşımın da din ve dindarlık algısından bağımsız olduğu unutulmamalıdır.

Suriyeliler kendi manevi, dini ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım teşebbüslerde de bulunmaktadır:

Suriyeliler şimdi kendi imam hatip okulunu açtılar, yeni açacakları okullar var. Oralarda Arapça hutbe veriyorlar (Ahmed).

Diyanetten görevlilerin ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin bulunduğu bir toplantıya, Suriyelilerin temsilcisi olarak beni çağırılmışlardı. ‘*Suriyeliler için Arapça dini sohbetlerin yapılabilceği, hutbelerin okunabileceği camiler tahsis edelim*’ diye konuşuldu ve biz o zaman buna itiraz ettik. ‘*Biz Müslüman olduğumuz için bu toplumla kaynaşmak istiyoruz*’ dedik. ‘*Bu Suriyelilerin camisi*’, ‘*şu Türklerin camisi*’ olmasın istedik. ‘*Biz hepimiz Müslümanız, şimdi ayrımcılığın yolunu ve bir de cami üzerinden niye açalım, bu kalsın. Siz imamlara söyleyin hutbede en azından ayet ve hadisleri Arapça da söylesinler*’ dedik (Osman).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da, Suriyelilerin dini ihtiyaçlarını karşılamak için, bir takım faaliyetler gerçekleştirdikleri Suriyeliler tarafından dile getiriliyor:

Diyanet İşleri Başkanlığı kendi sitelerine hutbeleri artık sadece Türkçe değil, İngilizce ve Arapça da eklediler. Şimdi biz internetten onu okuyarak hutbenin konusunu camiye gitmeden önce anlayabiliyoruz (Ahmed, Osman).

Göç olgusunun dinamik karakteri çok boyutlu bir değişimi de beraberinde getirir. Göç ile birlikte değişimden etkilenen olgulardan biri de din ve dindarlık algısı ve yaşantısıdır. Göç ile dindarlık üzerinde ortaya çıkan etki hem nitelik hem de nicelik bakımından olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Göç ile yeni bir durum ortaya çıkmıştır ve artık geçmişte olduğu gibi, birebir aynı dindarlıktan bahsedilemez. Sanayileşmenin, kentleşmenin, sekülerleşmenin daha yüksek boyutta olduğu yeni bir çevrede her şeyden önce geleneksel bağların zayıflayacağı açıktır. Buna bağlı olarak da dindarlığın olumsuz olarak etkilenmesi ihtimal dâhilindedir.

c. Kendi Kültürlerini Sorgulama

Toplumda kültürle insanlar arasındaki ilişkiler hayatın gündelik akışı içinde genel olarak kültürün belirlediği biçimde devam ettirilir; ancak bu rutin içinde bile insanlar, kimi zaman kültürün bazı öğelerini, kodlarını, kalıplarını, geleneksel unsurlarını, adet ve ananelerini vs. sorgularlar.⁵⁷ Göç durumunda ise bu sorgulamalar daha net görülebilir. Zira göçmenler göçle birlikte yeni koşullar ve yaşam biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Türkiye'deki yaşamı gördükten sonra kendi kültürümüzün daha iyi olduğunu gördük. Akrabalık bağlarımız, komşuluk ilişkilerimiz daha kuvvetliydi. Burada kimse kimsenin yanına gitmiyor, misafir olmuyor. Kapı komşunu bile tanımıyorsun. Ancak bazı hususlarda Türkiye'nin daha iyi olduğunu söyleyebilirim (Mohamed, Abdulaziz, Osman).

Hangi Suriyelilere konuşsan Türkiye'nin daha temiz olduğunu, onların temizliğe daha çok önem verdiğini söylüyor. Ancak bu bizim temizlik hususundaki tutumumuz dinden değil, kültürümüzden kaynaklanıyor. Sizininki de kültürden kaynaklanıyor. Çünkü dindar olmayanınız da temizliğe çok dikkat ediyor (Yasmin, Nahla).

Türkler çok çocuk yapmıyorlar. Bizim Suriyeliler de diyor ki '*niye biz çok çocuk yapıyoruz? Türkler az çocuk yaparak daha iyisini yapıyorlar*'. Özellikle ekonomik sıkıntı yaşayanlar bunu diyorlar. Ancak ekonomik durumu iyi olup, az çocuklu olanlar da keşke daha çok çocuğumuz olsaydı diyorlar (Osman).

Türkiye ile ilgili algımız değişti. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olduklarını düşünüyorduk. Evet, Türkiye'de halk ekonomik anlamda daha rahatlar. Ancak anladık ki onların yaşam koşulları daha zor (Abdulaziz, Mohamed).

---

⁵⁷ Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", s. 274.

Türkiye'yi Türk dizileriyle tanıyorduk. Buraya gelince öyle olmadığını ve İslami açıdan daha iyiye gittiğini anladık (Mohamed, Abdulaziz).

İnsanlar farklı topluluklar ile karşılaştıklarında, yeni sosyal çevrede ve koşullarda yaşamaya başladıklarında kendi yaşam biçimleriyle karşılaştıkları yeni kültür arasında mukayese yapacaklardır. Kendi kültürlerini yeniden değerlendirirken olumu veya olumsuz buldukları yönleri olacaktır. Karşılaştıkları yeni kültürde olumlu olarak değerlendirdikleri bir takım şeyler bulunacaktır. Bu durum onlarda bir değişime yol açabilir. Böylelikle göç, birçok boyutta sosyal değişime kapı aralan, bireyi ve toplumun değişimini kaçınılmaz kılan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Suriyeli göçmenler ile Türk toplumu arasında da bu etkileşim ve değişim gözlemlenebilmektedir.

Sonuç

2011'de başlayan Arap Baharı birçok Ortadoğu ülkesinde sosyal ve siyasi gelişmelere ve değişmelere yol açtı. Bu ülkelerden biri olan Suriye, bu gelişmelerden en çok etkilenen ülke oldu. Esed'in başında bulunduğu Baas rejiminin, halkın reform taleplerine karşı silahla karşılık vermesi ülkeyi bir iç savaşa sürükledi. İç savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı evlerini, ülkelerini terk etmek zorunda kaldı. Suriyeli göçmenlerin tercih ettiği ülkeler arasında Türkiye ilk sırayı aldı.

Türkiye'deki mevcut hükümetin Suriyeli göçmenlerle ilgili olumlu tutumu ve Türk halkının onlara karşı sıcak ilgisi, yardımseverliği Suriyeli göçmenlerin kararlarında etkili oldu. Göç sonrası bir arada yaşamak durumunda kalan Suriyeli göçmenlerle Türk halkı arasında uyumlu bir birlikteliğin geliştiği görülmektedir. Kuşkusuz bu süreçte her iki topluluğun ortak inancı olan İslam dininin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Her iki topluluk için de İslam dini, bir arada yaşamının, sorunları birlikte aşmanın önemli bir referansı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki toplum arasında ortak değerlerin, geçmişin ve kültürel benzerliklerin bulunması da intibak sürecini kolaylaştırmıştır. Uyum sürecinde her iki topluluğun da toplumdaki mevcut hukuk kurallarına uyması da bir arada yaşamayı mümkün kılmıştır. Bununla birlikte göçmenlerin, Türkiye'de iletişim açısından dil problemi yaşadıkları ve çalışma koşulları bakımından da sorunlarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca göçmenlerin eğitim gibi çeşitli ihtiyaçlarının ve bunlara bağlı olarak birtakım problemlerinin olduğu da görülmüştür. Bu problemlere sahici yaklaşım ve çözümler gerekmektedir.

Göç ile birlikte göçmenler ile yerel halk arasında etkileşimin ve benzeşmesinin ortaya çıktığı görülmüştür. Suriyeli göçmenlerin, Türk toplumuna uyum sağlayabilmek için, Türklerin kültürüne de uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede göçmenlerin yaşam biçimlerinde değişimler görülmektedir. Ancak etkileşimin tek taraflı değil karşılıklı geliştiği bilinmektedir. Bu bağlamda her iki topluluğun dini algı ve yaşantısı da karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir.

Suriyeli göçmenlerin dini tutum ve davranışlarla ilgili açıklamaları değerlendirildiğinde Suriyeli sığınmacıların din algısında şekilselliğin ve görselliğin önemli görüldüğü göze çarpmaktadır. Kılık-kıyafet, tesettür geleneksek bir hüviyet kazanıp toplum baskısına dönüştüğü ancak dinin ahlaki boyutunun bu şekilselliğe verilen önemin gerisine düştüğü anlaşılmaktadır. Buna mukabil Türkiye’de ise daha çok niyet, kalp temizliği ve ahlakın öne çıktığı bilinmektedir. İbadetler hususunda da kültürün etkisiyle gerek algı düzeyinde ve gerekse de şekilsel bakımdan farklılıkların olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak dinin toplumlara göre farklı tezahür biçimleri ve düzeyleri bulunmaktadır. Bu durum İslamiyet için de geçerlidir. Gerek İslam dinin dayandığı metnin farklı yorumlanabilir yapısı ve gerekse de İslam dininin toplumsal koşulları dikkate alması onun birey veya toplumun hayatında farklı biçimlerde algılanmasına, yorumlanmasına ve yaşanmasına imkân tanımaktadır. Suriyeli göçmenler ile Türk halkının din algısı ve Suriye’deki dini yaşantı ile Türkiye’de dini yaşantı karşılaştırıldığında da bu durum net olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Ali, “Kültür ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 437-451.
- AKGÜN, Birol, *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Sosyolojik Düşünce Enstitüsü Analiz, Haziran 2012.
- APAK, Hıdır, *Suriyeli Göçmenlerin Uyum ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Mardin 2014.
- ARSLANLIOĞLU, İbrahim, *Genel Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.
- ATASOY, Ahmet, Hasan Demir, “Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan’a (Hatay) Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 8, sayı: 38, Haziran 2015, s. 457-470.
- AYDIN, Mustafa, *Sistemik Din Sosyolojisi*, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul 2014.
- BAUMAN, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- BİLGİN, Vejdi, “Din ve Kültür”, içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 107-130.
- BOURDİEU, P., Wacquant, L., *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇELİK, Celaleddin, “Göç, Kentleşme ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 297-306.
- ERDOĞAN, Murat, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014.

-
- FİCHTER, Joseph (2004), *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.
  - GÜÇER, Mehmet, Sema Karaca, O. Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler*, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, Mayıs 2013.
  - GÜNAY, Ünver, *Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.
  - GÜVENÇ, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Ankara 2005.
  - KARASU, Mithat Arman, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, yıl: 2016, cilt: 21, s. 995-1012.
  - KAYA, Mahmut, “Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak”, The Journal of Academic Social Science Studies, Autumn III, 2015, s. 263-279.
  - KİRMAN, M. Ali, *Din ve Sekülerleşme (Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma)*, Karahan Kitapevi, Adana 2005.
  - KORKMAZ, Arif, “Göç ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 337-390.
  - KURT, Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, sayı: 2, 2009, s. 1-26.
  - MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
  - MARSHALL, *Gordon Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
  - OĞUZ, Hatice Şule, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, Tesam Akademi Dergisi – Turkish Journal of TESAM Academy Temmuz - July 2015, 2 (2). s. 127-165.
  - OKUMUŞ, Ejder, “Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi”, Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 11/7 Spring, Ankara 2016, s. 269-292.
  - PLÜSS, Caroline, “Göç ve Küreselleşen Din”, çev. İlkey Şahin, içinde: *Din Sosyolojisi (Yaşadığımız Dünya)*, der. Peter B Clarke, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 295-316.
  - PORTES, Alejandro (1995), “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, *In the Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*, edited by Alejandro Portes, Russel Sage Foundation, New York, 1-41.
  - SANDIKLI, Atilla, Ali Semin (Hazırlayanlar), *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye* (Bilge Adamlar Kurulu Raporu), Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012.
  - TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002.
  - TÜRKKAHRAMAN, Mimar, Hüseyin Tutar, “Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, 2009, s. 1-16.

- WACH, Joachim (1995), *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- WAGGONER, Watt, "Kültür ve Din", çev. Mustafa Arslan, içinde: *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*, der. Peter B. Clarke, Ankara 2012, s. 339-361.
- WEBER, Max, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul 2012.
- WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara 2005.
- YALÇIN, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.
- YANG, Fenggang, Helen Rose Ebaugh, "Yeni Göçmen Dinlerindeki Değişimler ve Küresel Etkileri", çev. İhsan Çapcıoğlu içinde: *Din Sosyolojisi (Klasik Ve Çağdaş Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 125-156.

İnternet

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-multecilerin-sayisi-4-milyon-185-bine-ulasti> , (erişim: 20.03.2016)

<http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Iste-Turkiye-deki-son-kayitli-Suriyeli-sayisi--Ocak-2016-.htm?ArticleID=321871> , (erişim: 20.03.2016)

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> , (erişim: 20.03.2016)

<http://www.sondevir.com/rapor-arastirma/456276/turkiyede-hangi-sehirde-kac-suriyeli-multeci-yasiyor> , (erişim: 20.03.2016)

Ek 1: Görüşülenlerin Durumu

İsim	Cinsiyet	Uyruk	Yaş	Eğitim	Suriye'de Meslek	Türkiye'de Meslek
Abdulaziz	Erkek	Suriye	35	Lisans/İlahiyat	Öğretim Üyesi	Okutman
Ahmed	Erkek	Suriye	43	Lisans	Ticaret	Ticaret/Dernek Yöneticisi
Behzam	Erkek	Suriye	27	Ortaöğretim	İşçi	İşçi
Fatma	Kız	Suriye	22	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Fehmi*	Erkek	Türkiye	33	Lisans/İlahiyat	Öğrenci	Okutman
İbrahim*	Erkek	Türkiye	28	Lisans/İlahiyat Mezunu	Öğrenci	Bir yardım derneği üyesi/Araştırma görevlisi
Mohamed			45	Lisans	Öğretmen	Okutman

* Suriyeli bir bayan ile evli. Suriye'de bulunduğu yıllar: 2002-2011.

*Suriyeli bir bayanla evli. Suriye'de bulunduğu yıllar: 2007-2012. Türkiye'ye geldikten sonra, 2 yıl kadar, bir yardım derneğinde Suriyelilere dönük olarak aktif olarak çalışmış.

Nahla	Kız	Suriye	?	Lisans	Öğretim Görevlisi	Okutman
Osman	Erkek	Suriye	41	Lisans/İlahiyat	Öğretmen	Ticaret/Dernek Yöneticisi/
Esmâ	Kız	Suriye	22	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Yasmin	Kız	Suriye	21	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Halid Ahmed	Erkek	Suriye	50	-	Esnaf	Esnaf

Ek 2: Mülakat Soruları

a. Toplumsal Bütünleşmede Dinin rolü

* Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

* Türkiye’de kendinizi dışlanmış hissediyor musunuz? Neden?

* Türklerin neden sizlere yardım etmesi, kabullenmeleri gerektiğine inanıyorsunuz? Neden?

b. Kültürel ve Dini farklılıklar

* Türk halkı ile Suriye halkının farklı/ortak kültürel örüntüleri nelerdir?

* Sizlerle Türkler arasında dini hayatla ilgili gözlemleyebildiğiniz, karşılaştığınız farklılıklar var mı? Neler?

* Kültürel farklılıktan kaynaklanan dini düşünce ve davranışlarınız Türkler tarafından hiç tepkiye neden oldu mu?

* Dini yaşayışla ilgili Türklerden etkilendiğiniz hususlar var mı? Suriyelilerin de dini yaşayışta Türkleri etkilediklerini düşündüğünüz hususlar var mı?

c. Göç ve Din

* Türkiye’ye geldikten sonra sizde veya yakın çevrenizde olumlu veya olumsuz olarak din algısı ve dindarlık değişti mi?

* Türkiye’deki dini hayatı gördükten sonra kendi kültürünüzü, dini hayatınızı tekrar bir sorgulama sürecine tabi tuttunuz mu?